

SVERRIR JAKOBSSON

KENNILEITI SJÁLFSMYNDAR

Miðaldaorðræðan um Aðalstein Englandskonung

„Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis“

— Johann Wolfgang von Goethe,

Faust. Der Tragödie II, Vers 12104–5

Má ég kynna Aðalstein?

AÐALSTEINN (Æþelstan) Englandskonungur (r. 924–939) kemur víða við sögu í norrænum fornritum. Í Fagurskinnu og Heimskringlu segir frá því að hann hafi fóstað Hákón, son Haralds konungs hárfagra, og er Hákón víða kallaður Aðalsteinsfóstri í norrænum heimildum. Þá kemur Aðalsteinn við Egils sögu Skallagrímssonar en þar segir frá orustunni við Vínheiði sem Aðalsteinn átti við Ólaf Skotakonung en henni lauk með sigri Aðalsteins og falli Ólafs. Þessar norrænu fornsögur eru ritaðar á 13. öld en fjalla um atburði sem áttu að hafa gerst á 10. öld. Hér er ætlunin að kanna hvernig hinar norrænu sögur fjalla um Aðalstein og bera þær saman við aðrar heimildir um þennan Englandskonung.

Í yfirlitsritum um Aðalstein, til dæmis nýlegri ævisögu hans eftir Sarah Foote, er iðulega vísað til heimilda frá ýmsum tímum og notaðir klumpar héðan og þaðan til að steypa saman eins heillegri mynd og mögulegt er af manni sem við vitum í raun frekar lítið um.¹ Enda þótt slík nálgun geti átt rétt á sér, að minnsta kosti upp að vissu marki, þá leiðir hún eðli málsins samkvæmt til þess að þróun sögunnar um Aðalstein verður aukaatriði. Í máli því sem hér fer á eftir er ekki ætlunin að endurgera sögu Aðalsteins eins og hún var í raun (*wie es eigentlich gewesen*) heldur að fjalla um ímynd Aðalsteins í sagnaritum síðari tíma.²

1 Sarah Foot, *Æthelstan. The First King of England* (New Haven og London: Yale University Press, 2011).

2 Hér er vísað í kunna yfirlýsingu sagnfræðingsins Rankes um markmið sagnfræðinnar: „Man hat der Historie das Amt, die Vergangenheit zu richten, die Mitwelt zum Nutzen zukünftiger Jahre zu belehren beygemessen: so hoher Aemter unterwindet sich gegenw-

Aðalsteinn var ekki einungis frægur meðal norrænna manna á seinni öldum. Hann var einnig meðal kunnari Englandskonunga á miðöldum og er stundum talinn fyrsti maðurinn sem hægt er að telja konung Englands; fyrirrennarar hans hafi verið konungar Vestur-Saxa fremur en alls Englands. Töluvert hefur varðveist af skjölum frá hans tíma en einnig frásagnarheimildir svo sem Engilsaxaannálar (*The Anglo-Saxon Chronicle*). Hugað verður að því hvers konar mynd af Aðalsteini er dregin upp í þessum heimildum sem eru þær elstu sem um hann má finna. Byggir ímynd Aðalsteins í yngri ritum á því hvernig sagt var frá honum á 10. öld? Að hvaða leyti tók hún breytingum og að hvaða marki endurspegla þær breytingar stöðu Aðalsteins sem eins konar kennileitis innan hins menningarlega minnis þar sem þekking um fortíðina var varðveitt?

Töluvert var einnig fjallað um Aðalstein í yngri heimildum sem ritaðar voru eftir innrás Normanna í England árið 1066 og undirokun alls landsins undir stjórn þeirra. Sagnaritarar Normanna höfðu áhuga á sögu Breta og Engilsaxa á fyrri tímum og lögðu áherslu á samfellu í sögu landsins. Í ritum þeirra varð Aðalsteinn fyrirrennari hinna normönsku Englandskonunga seinni tíma. Einn enskur sagnaritari á 12. öld, Vilhjálmur frá Malmesbury, fjallaði meira um Aðalstein en aðrir samtíðarmenn en ekki er alltaf ljóst hvaðan heimildir hans eru fengnar. Ætlunin er að huga að því hvernig myndin af Aðalsteini tók breytingum frá elstu heimildum sem um hann eru kunnar og hvernig hann kemur fyrir sjónir í yngri ritum enskra sagnaritara. Höfðu breytingar á ímynd Aðalsteins í enskum heimildum áhrif á enn yngri sagnarit, t.a.m. norrænar heimildir? Skiptir máli að sagnarit um hann urðu til í mismunandi orðræðusamfélögum og sagan af honum var ekki alltaf sögð í sama tilgangi?

Það er ljóst að töluvert er til af miðaldafrásögnum um Aðalstein og koma þær úr ýmsum áttum og frá ýmsum tímum. Þær elstu eru frá 10. og 11. öld en síðan var saga hans endurrituð af enskum sagnariturum undir stjórn Normanna á England á 12. öld. Að lokum koma svo norrænar konungasögur sem samdar voru á seinni hluta 12. aldar og á 13. öld. Í máli því sem hér fer á eftir er ætlunin að rýna nánar í þessar sögur og skoða hvernig mynd sagnaritara af Aðalsteini tók stöðugum breytingum. Verður fyrst

ärtiger Versuch nicht: er will bloß sagen, wie es eigentlich gewesen.“ Leopold Ranke, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*. (Leipzig: Reimer, 1824), v–vi.

litið á elstu heimildir frá Englandi og meginlandi Evrópu, heimildir frá samtíma Aðalsteins eða því sem næst, en síðan verður litið á yngri heimildir frá Englandi. Að því loknu verður litið á vitnisburð norræna forsagna um Aðalstein og heimildargildi þeirra metið með hliðsjón af því sem áður hefur komið fram.

Í Egils sögu segir að Egill Skallagrímsson hafi ort drápu um Aðalstein, en stefið í henni var þetta: „Nú liggr hæst und hraustum / hreinbraut Aðalsteini.“³ Ekkert annað er vitað um þessa drápu sem ætlað var að halda nafni Englandskonungs á lofti. En hvað hafði sögualdarkappi eins og Egill að sækja til Aðalsteins? Hér á eftir er ætlunin að benda á nokkrar skýringar á því hvers vegna Aðalsteinn varð að menningarlegu kennileiti sem sagnaritarar frá ýmsum löndum og ýmsum tímum gátu vísað til.

Aðalsteinn í enskum heimildum frá 10. öld

Skipta má enskum heimildum um Aðalstein frá 10. öld í þrjá flokka. Í fyrsta lagi finnast ýmsar leifar sem rekja má til hans tíma: Máldagar, mynt og áritanir í bókum. Í öðru lagi er til kveðskapur á fornensku (engilsaxnesku) og latínu og ber þar hæst kvæðið um orustuna við Brunanburh árið 937 sem varðveist hefur í Engilsaxaannálum. Í þriðja lagi eru frásagnarheimildir og má þar helst telja sex annála frá 10. og 11. öld, sem saman eru iðulega nefndir Engilsaxaannálar (*Anglo-Saxon Chronicle*) og byggja að stofni til á sameiginlegu forriti.⁴

Um 70 máldagar eru til sem eignaðir eru Aðalsteini í fornum heimildum. Þar af er töluverður fjöldi falsana en 39 sem í raun virðast vera gefnir út af honum. Af þessum 39 eru fjórir til í handritum frá fyrri hluta 10. aldar.⁵ Þeir máldagar sem eigna má Aðalsteini með nokkurri vissu spanna árin 925–939 og má ýmislegt fræðast af þeim um þá ímynd sem

3 *Egils saga Skalla-Grímssonar*, útg. Sigurður Nordal, Íslenzk fornrit II (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1933), 147. Orðið hreinbraut merkir hér braut hreindýranna, þ.e. fjalllendi, og virðist vísunin vera til yfirráða Aðalsteins yfir hálendum norðurhéruðum Englands og Skotlands.

4 Handrit annálanna og þar með mismunandi gerðir eru auðkennd með bókstöfunum A–I. Þær hafa afar misjafnt gildi sem heimildir um 10. öld.

5 Simon Keynes, „Register of the Charters of King Æthelstan,“ Toller Lecture 2001 (ópr.), 1–4. Sjá nánar Angela Marion Smith, „King Æthelstan in the English, Continental and Scandinavian Traditions of the Tenth to the Thirteenth Centuries,“ (Doktorsritgerð, University of Leeds, 2014): 46–51.

Aðalsteinn vildi gefa af sjálfum sér. Í elstu skjölum er hann kallaður *rex Saxonum et Anglorum* [konungur Saxa og Engla] eða *Angulsaxonum rex* [konungur Engilsaxa] en árið 930 er hann kallaður *totius Britanniae regni solio sublimatus* [konungur alls Bretlands] og árið 935 fer hann að kalla sig *basileus* [keisari] að sið Rómarkeisara í Konstantínópel og er þá ýmist *basileus*, *curagulus* eða *gubernator* [stjórnandi] alls Bretlands. Aðalsteinn virðist hafa verið undir áhrifum frá konungum í Frakklandi og Saxlandi sem gerðu tilkall til keisaratitils sem arftakar Karls mikla. Mynt frá dögum Aðalsteins segir svipaða sögu.

Fleiri þættir í máldögnum benda til þess að Aðalsteinn hafi verið valdameiri en fyrirrennaran hans. Hann lét t.d. tvo konunga frá Wales og sjö *duces* [hertoga] með norræn nöfn votta máldaga sem hann gerði árið 931. Í öðrum máldaga frá 935 er Constantinus Skotakonungur meðal votta ásamt þremur velskum konungum og Owain konungur í Strathclyde er vottur ásamt þremur velskum konungum í máldaga frá sama ári. Í máldögnum eru hinir keltnesku konungar kallaðir *subreguli* [undirkonungar] Aðalsteins, sem er skýr vitnisburður um styrk hans á Bretlandi.⁶ Svipaðan vitnisburður má einnig finna í kvæði á latínu frá dögum Aðalsteins, *Carta dirige gressus*, þar sem því er lýst hvernig Aðalsteinn sameinar England eftir lát Sigtryggs konungs á Norðimbralandi og Constantinus, konungur Skotlands, styður konung Saxa (*Saxonum regem*) í kjölfarið.⁷

Kvæðið um orustuna við Brunanburh er varðveitt í flestum Engilsaxaannálum í tengslum við atburði ársins 937.⁸ Þar segir frá því þegar Aðalsteinn og Játmundur (Eadmund), bróðir hans, börðust við Constantinus, konung Skotlands, og tengdason hans, Ólaf Guðröðarson (Amlaíb MacGofraid), en hann var konungur norrænna manna í Dublin á Írlandi og gerði einnig tilkall til konungsríkis á Norðimbralandi. Aðalsteinn og Játmundur höfðu sigur í mjög blóðugum bardaga þar sem sonur Constantinusar féll. Enn er deilt um hvar Brunanburh hafi verið enda

6 Peter H. Sawyer, *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography* (London: Royal Historical Society, 1968), nr. 416, 434, 1792. Sjá einnig rafræna útgáfu: www.esawyer.org.uk.

7 Michael Lapidge, „Some Latin poems as evidence for the reign of Athelstan“, *Anglo-Saxon England* 9 (1981): 61–98. Ljóðið er birt í heild í lok greinarinnar, á bls. 98.

8 *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 3 MS A*, útg. Janet Batley (Cambridge: Brewer, 1986), 70–72. Kvæðið er einnig að finna í B, C og D handritum annálanna.

þótt flestir fræðimenn telji að staðurinn hafi verið vestarlega á Englandi.⁹ Í varðveittri mynd sinni tengist kvæðið þeirri sögu sem sögð er af Aðalsteini í Engilsaxaannálum og er ógerningur að ræða aðra heimildina úr samhengi við hina. Báðar eru frá 10. öld þar sem kvæðið gæti hafa orðið til við hirð Játmundar konungs skömmu eftir 940 en elsta gerð Engilsaxaannáls (A-gerðin) þar sem er sagt frá Aðalsteini er sennilega rituð um 955.¹⁰

Sagan af Aðalsteini í Engilsaxaannálum hnitast um þrjá atburði sem segir frá í öllum sex annálunum: Valdatöku Aðalsteins árið 924, herför hans til Skotlands árið 933 og orustuna við Brunanburh árið 937. Frásögnin um orustuna er löng þar sem áður nefnt kvæði er birt í heild sinni en frá hinum atburðunum er sagt í einni setningu, hvorum um sig. Annars vegar segir að Játvarður konungur hafi látist og Aðalsteinn sonur hans tekið við ríki, hins vegar að Aðalsteinn hafi haldið til Skotlands með landher og sjóher og herjað á mikinn hluta landsins (fe. *his micel oferhergade*).¹¹ Þar sem Constantinus konungur birtist ekki sem vottur í máldögum fyrr en eftir þessa atburði má ætla að herferðin til Skotlands hafi leitt til þess að hann viðurkenndi Aðalstein sem yfirkonung sinn.¹²

Sagt er frá fjórum öðrum atburðum sem tengjast Aðalsteini í sumum Engilsaxaannálum en ekki öðrum. Í þremur annálum segir frá því að Aðalsteinn hafi verið kosinn konungur í Merciu og sjálfstæði þess ríkis gagnvart Wessex er þannig undirstrikað.¹³ Einnig segir frá því að Ælfweard, bróðir Aðalsteins, hafi látist skömmu eftir lát föður þeirra og svo virðist sem að Aðalsteinn hafi ekki verið kjörinn konungur fyrr en faðir

9 Sjá Michael Livingston, *The Battle of Brunanburh. A Casebook* (Exeter: University of Exeter Press, 2011), 19.

10 Sjá Simon Walker, „A Context for ‘Brunanburh’?“ *Warriors and Churchmen in the High Middle Ages*, ritstj. Timothy Reuter (London: Hambledon Press, 1992), 21–39; *The Anglo-Saxon Chronicle. 3 MS A*, xxxiv–xxxv; *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 4 MS B*, útg. Simon Taylor (Cambridge: Brewer, 1983), xi–xii.

11 *The Anglo-Saxon Chronicle. 3 MS A*, 69–70; *The Anglo-Saxon Chronicle. 4 MS B*, bls. 50–51.

12 Alex Woolf hefur ályktað út frá máldögum að herferðin hafi ekki átt sér stað fyrr en 934 og má það teljast sennilegt. Sjá *From Pictland to Alba 789–1070* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), 164–166.

13 *The Anglo-Saxon Chronicle. 4 MS B*, 50–51; *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 5 MS C*, útg. Katherine O’Brien O’Keefe (Cambridge: Brewer, 2001), 76; *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 6 MS D*, útg. G. P. Cubbin (Cambridge: Brewer, 1996), 41.

hans og bróðir voru báðir látnir.¹⁴ Má rekja þennan mun til þess að einn annálanna (B-gerðin) var upphaflega ritaður í Abingdon í Merciu. Að öðru leyti er ekki mikill munur á A- og B-gerðum Engilsaxaannála hvað varðar Aðalstein. Í öðrum annál (E-gerð), sem er að stofni til frá 11. öld, er sagt frá því að Edwin, bróðir, Aðalsteins, hafi druknað árið 933, en þar er ekki greint nánar frá málsatvikum.¹⁵

Í D-gerð Engilsaxaannála, sem einnig er að stofni til frá 11. öld, er sérstaklega sagt frá viðskiptum Aðalsteins og Sigtryggs (fe. *Sihtric*), konungs norrænna manna í Jórdík. Þar segir frá því að Sigtryggur hafi gengið að eiga systur Aðalsteins árið 926 en árið eftir andaðist Sigtryggur og segir þá í D-gerðinni að Aðalsteinn hafi tekið við ríki hans í Norðimbralandi árið 927. Þar segir einnig að konungar í Wales og í Skotlandi hafi viðurkennt forræði Aðalsteins sama ár og því má rekja stöðu hans sem yfirkonungs á Bretlandi til þess að hann kemst til ríkis á Norðimbralandi.¹⁶ Ef litið er til máldaga þá staðfesta þeir að konungar í Wales virðast hafa viðurkennt Aðalstein sem yfirkonung í kjölfarið en öðru máli gegnir hins vegar um Skotakonung. Því er ekki víst að D-gerðin fari með rétt mál hvað þetta varðar.

Í tveimur öðrum annálum (E og F), sem einnig eru frá 11. öld, segir hins vegar frá því að Guðröður, frændi Sigtryggs, hafi hrakist frá Norðimbralandi árið 927 og má ætla af þeim upplýsingum að hann hafi talið sig eiga þar tilkall til krúnunnar og að valdataka Aðalsteins hafi ekki gengið átakalaust fyrir sig.¹⁷ Frá Guðröði segir einnig í Ulsterannálum þar sem hann er nefndur sonarsonur Ívars og kallaður grimmur konungur Norðmanna (*rí crudelissimus Nordmannorum*). Þar kemur fram að hann hafi yfirgefið Dublin í sex mánuði en snúið aftur árið 927.¹⁸ Guðröður lést í

14 Í tveimur samtímaheimildum er Ælfweard talinn meðal Englandskonunga, sjá David N. Dumville, *Wessex and England from Alfred to Edgar. Six Essays on Political, Cultural, and Ecclesiastical Revival* (Woodbridge: The Boydell Press, 1992), 146.

15 *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 7 MS E*, útg. Susan Irvine (Cambridge: Brewer, 2002), 55.

16 *The Anglo-Saxon Chronicle. 6 MS D*, 41. Sjá Lapidge, „Some Latin poems,“ 91–92.

17 *The Anglo-Saxon Chronicle. 7 MS E*, 55, *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 8 MS F*, útg. Peter Baker (Cambridge: Brewer, 2000), 79.

18 *The Annals of Ulster (to A.D. 1131)*, útg. Seán Mac Airt og Gearóid Mac Niocaill (Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1983), 378.

Dublin árið 934 og tók annar sonarsonur Ívars, Ólafur, við ríki.¹⁹ Mun það vera sá hinn sami og myndaði bandalag við Constantinus Skotakonung og barðist gegn Aðalsteini við Brunanburh árið 937.

Elstu heimildir Engilsaxaannála um Aðalstein konung snúast því að verulegu leyti um samskipti hans við aðra konunga á Bretlandseyjum. Ekki er fjallað um fjölskyldu hans að öðru leyti en því að sagt er frá láti bræðra hans og hjónabandi systur hans, sem ekki er nefnd, við Sigtrygg konung í Norðimbralandi. Ekki er getið um neina eiginkonu Aðalsteins í heimildum og hann virðist hafa verið barnlaus. Orustan við Brunanburh er lykilatriði í ævi Aðalsteins og festir landvinninga hans á Bretlandi í sessi.

Enda þótt gamlar og tiltölulega áreiðanlegar heimildir séu hér á ferð er ýmislegt sem þeim ber ekki saman um. Í B-gerð Engilsaxaannála er lögð áhersla á frumkvæði Merciu í að kjósa Aðalstein til konungs en ekkert er sagt frá því í A-gerð. Sagt er frá valdatöku Aðalsteins í Norðimbralandi með ólíkum hætti í D-gerð annars vegar en hins vegar í E- og F-gerð. Þá er fullyrt í D-gerð að Skotar hafi viðurkennt Aðalstein sem yfirkonung þegar árið 927 en af máldögum má greina að það hefur gerst síðar, eftir herferðina til Skotlands árið 934.

Það er því ljóst að Aðalsteinn var öflugur konungur sem réð yfir sameinuðu ríki Wessex og Merciu en bætti síðar Norðimbralandi við ríki sitt. Þá gerði hann tilkall til að vera æðstur konunga á Bretlandi og var viðurkenndur sem slíkur af konungum í Wales og Skotlandi. Tilraun konunganna í Skotlandi og í Dublin til þess að hrinda veldi Aðalsteins leiddi til orustunnar við Brunanburh sem litið var á sem merkasta viðburð í sögu hans þegar á 10. öld. Söguljóðið sem varðveist hefur um hana er ítarlegasta samtímaheimildin sem til er um Aðalstein. Þar birtist Aðalsteinn konungur í augum 10. aldar manna, sem *eorla dryhten* [leiðtogi fyrrmenna] og *beorna beahgifa* [gefandi hringa], sigurvegari í orustu sem lengi yrði í minnum höfð.

Mynd sú sem finna má af Aðalsteini í Engilsaxaannálum og öðrum enskum heimildum frá 10. öld mótaðist í tilteknu orðræðusamfélagi og

19 *The Annals of Ulster*, 382, 384. Írska heitið „sonarsonur Ívars“ (Uí Ímair) getur merkt afkomandi í almennum skilningi. Ekki er vitað með hvaða hætti Sigtryggur, Guðröður eða Ólafur voru komnir af Ívari. Um ætt Ívars og norræna konunga í Dublin sjá nánar Donnchadh Ó Corráin, „Vikings in Ireland and Scotland in the Ninth Century“, *Peritia* 12 (1998): 296–339.

er vísbending um ríkjandi gildi þess.²⁰ Aðalsteinn var ólíkur fyrri Englandskonungum. Hann skilgreindi sig sem arftaka Rómarkeisara með markvissum hætti og leit svo á að ríki hans næði yfir allt Stóra-Bretland. Hann var því, að eigin áliti og fylgismanna sinna, stórkonungur í anda Karlamagnúsar og stólkonungsins í Miklagarði. Orustan við Brunanburh þótti marka tímamót í augum sagnaritara 10. aldar, ef marka má það rými sem söguljóðinu um hana var veitt í Engilsaxaannálum. Í raun var þó ekki margt frá Aðalsteini að segja og margt var óljóst um einkahagi hans. Innan orðræðusamfélags 10. aldar snerist frægð konungs ekki um slíka hluti. Ímynd byggðist á ríki hans og landvinningum í samningum og hernaði.

Aðalsteinn í samtímaheimildum frá meginlandi Evrópu

Í sagnaritum sem rituð voru í Frakklandi og Saxlandi á 10. öld er getið um Aðalstein enda átti hann náin tengsl við konunga og aðalsmenn á meginlandi Evrópu og var mægður þremur þeirra. Giftist ein systir hans Ottó konungi á Saxlandi, önnur Karli konungi Frakklands en sú þriðja Húgó, hertoga í Frakklandi. Urðu þessar mágsemdir til þess að Aðalsteinn kemur við sögu í ýmsum samtímaheimildum, bæði sagnaritum og kveðskap, um þessa konunga. Þau eru hins vegar að ýmsu leyti frábrugðin enskum heimildum enda var hlutverk Aðalsteins annað í þeim orðræðusamfélögum þar sem þessir textar urðu til.

Nunnan Hrotsvit frá Gandersheim orti kvæði um Ottó Saxakonung, mág Aðalsteins, upp úr 960, og nefnir þar eiginkonu Ottós, Editu (fe. *Eadgyþ*). Segir þar að hún hafi verið af ætt Oswald konungs af Norðimbralandi, sem engar aðrar heimildir eru fyrir, en Hrotsvit nefnir hins vegar ekki bróður hennar á nafn. Þó kemur fram að hann hafi verið Englandskonungur en einungis hálfbróðir Editu og hafi móðir hans verið af lægri stigum en hennar (*altera sed generis mulier satis inferioris*).²¹ Önnur heimild frá svipuðum tíma er *Res gestae Saxonicae* eftir Widukind, sem var sennilega rituð um 968. Þar segir hann frá því að Heinrekur Saxakonungur hafi gift Ottó syni sínum dóttur Englandskonungs (sem Widukind kallar

20 Um hugtakið orðræðusamfélag sjá Michel Foucault, „Skipan orðræðunnar“, þýð. Gunnar Harðarson, *Spor í bókmenntafræði 20. aldar frá Shklovskij til Foucault*, ritstj. Garðar Baldvinsson, Kristín Birgisdóttir og Kristín Viðarsdóttir (Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 1991), 191–226.

21 *Hrosvithae Opera*, útg. Paulus de Winterfeld (Berlín: Weidmann, 1902), 207.

Játmund) og „systur Aðalsteins“ (*sororem Adalstani*) en annars fjallar Widukind ekkert um hann eða bandalag þeirra Ottós.²² Þýskir sagnaritarar sem fjölluðu um Ottó gerðu því lítið úr tengslum þeirra Aðalsteins.

Öðru máli gegnir um samskipti Aðalsteins við ráðamenn í Frakklandi. Í *Historia Remensis Ecclesiae* eftir Flodoardus frá Rheims (894–966) er fjallað um Aðalstein. Þar kemur fram að Loðvík, sonur Karls Frakkakonungs, hafi verið sendur í fóstur til Aðalsteins sem var móðurbróðir hans.²³ Í öðru verki, *Annales*, greinir Flodoardus frá hjónabandi Húgó hertoga, sem var hinn raunverulegi stjórnandi í Frakklandi áratugum saman, og Eadhild, systur Aðalsteins, en nefnir hann þó ekki í því sambandi heldur kallar hana „dóttur Játvarðs Englandskonungs og systur eiginkonu Karls [Frakkakonungs]“ (*filiam Eadwardi regis Anglorum, sororem conjugis Karoli*).²⁴ Hér virðist Flodoardus því gera ráð fyrir að Húgó hafi haft meiri áhuga á mágsemdum við Karl heldur en Aðalstein.

Eftir lát Karls konungs árið 936 sendi Húgó hertogi eftir Loðvík syni hans en Flodoardus greinir frá því að Aðalsteinn konungur hafi verið tortrygginn og látið sendimenn hans sverja trúnaðareið áður en Loðvík fylgdi þeim til Frakklands.²⁵ Loðvík Aðalsteinsfóstri ríkti svo í Frakklandi í átján ár, undir handarjaðri Húgó hertoga.

Flodoardus greinir jafnframt frá því að Bretónar sem höfðu verið í Englandi, undir vernd Aðalsteins, hafi einnig snúið aftur til Frakklands árið 936 og tekið við landi sínu aftur (*Brittones a transmarinis regionibus, Alstani regis praesidio, revertentes terram suam repetunt*). Í yngri heimild, annálum frá Nantes sem ritaður er um miðja 11. öld, kemur fram að Alanus, dóttursonur hertogans í Bretagne, hafi fylgt föður sínum til England á samt fleiri Bretónum, þar sem Aðalsteinn var guðfaðir hans og hafði mikla trú á honum (*magnam in eo fidem habebat*).²⁶ Síðar segir að Alanus hafi alist upp við hirð Englandskonungs og hafi snúið aftur til Bretagne sama ár og

22 *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit* 2. útg., útg. Albert Bauer og Reinhold Rau, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977), 72.

23 *Monumenta Germaniae Historica* 4, útg. Martina Stratmann (Hannover: Hahn, 1998), 417.

24 *Les Annales de Flodoard*, útg. Philippe Lauer, Collection des textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire 39 (Paris: Picard, 1905), 36.

25 *Les Annales de Flodoard*, 63.

26 *La Chronique de Nantes*, útg. René Merlet (Paris: Picard, 1896), 82–83.

Loðvík tók við ríki í Frakklandi, með leyfi Aðalsteins (*per lientiam regis*).²⁷ Í hinni eldri heimild er einungis sagt að Alanus hafi verið í Englandi undir vernd Aðalsteins, en í hinni yngri kemur fram að hann hafi verið guðsonur hans og alist upp hjá honum. Samkvæmt Nantesannál var Alanus því einnig Aðalsteinsfóstri og studdur til valda af honum, líkt og Loðvík Frakkakonungur. Alanus ríkti í Bretagne til 952 og var grafinn í Nantes. Sagan af fóstri hans hjá Aðalsteini virðist hafa verið sögð til að upphefja Alanus og láta hann virðist sem líkastan Loðvíki konungi Frakklands. Hún er þó ekki studd af jafn traustum heimildum og sagan af fóstri Loðvíks.

Til viðbótar við þessar heimildir má nefna rit Dudos frá Saint Quentin um sögu hertoganna í Normandí (*De moribus et actis primorum Normanniae ducum*), sem ritað er á milli 996 og 1020, og er því öllu yngri heimild. Þar er greint frá vináttu Aðalsteins við Normannahertogana Hrólfr (Rollo) og Vilhjálfr, son hans. Dudo virðist ekki hafa stuðst við neinar kunnar ritheimildir og margt sem hann segir stangast á við það sem kemur fram í eldri ritum. Aðalsteini er lýst sem samtímamanni Hrólfs og kemur fram að hann hafi boðið honum hálft konungsríkið á Englandi áður en Hrólfr hélt til Frakklands og tók við léni í Normandí. Í raun áttu þeir atburðir sér hins vegar stað löngu fyrir valdatöku Aðalsteins. Þá kemur fram að Vilhjálfr, sonur og arftaki Hrólfs, hafi beitt sér fyrir því að Loðvík og Alanus hafi getað snúið aftur til Frakklands og hann virðist því hafa haft meiri áhrif á Húgó hertoga heldur en Aðalsteinn.²⁸ Hér er augljós slagsíða á ferð. Dudo reynir að upphefja hertogana í Normandí á kostnað Englandskonungs og fer þar á svig við vitnisburð eldri heimilda. Dudo hafði hins vegar áhrif á aðra sagnaritara í Normandí og jafnframt á enska sagnaritara, eftir að Normannar lögðu undir sig England árið 1066.

Heimildir frá meginlandi Evrópu fjalla töluvert um Aðalstein en ekki um atburði í ríki hans heldur um samskipti hans við ráðamenn í fyrrum ríkjum Karlunga. Þar ber hæst fóstur hans á tveimur stórættuðum drengjum, Loðvíki, sem síðar varð Frakkakonungur, og Alanusi, sem varð hertogi í Bretagne. Þessir tveir Aðalsteinsfóstrar gerðu það að verkum að sagnaritarar á meginlandi Evrópu könnuðust við Aðalstein. Jafnframt mótaðist orðspor hans sem konungs sem var vel tengdur evrópskum

²⁷ *La Chronique de Nantes*, 88–89.

²⁸ *De moribus et actis primorum Normanniae ducum auctore Dudone Sancti Quintini decano*, útg. Jules Lair (Caen: F. Le Blanc-Hardel, 1865), 147–149, 158–160, 193–194.

valdaættum og sem verndari og stuðningsmaður stórættaðra pilta úr öðrum löndum.

Annars konar hlutverk Aðalsteins í heimildum frá meginlandi Evrópu tengist því að þær heimildir verða til í orðræðusamfélagi sem var að sumu leyti líkt og sumu leyti ólíkt því engilsaxneska sem áður hefur verið lýst. Hinir germönsku engilsaxar voru enn þá með annan fótinn í germanskri fortíð sinni þar sem konungar voru sigursælir hringgjafar. Í heimildum frá arftakaríkjum Karlungaveldisins birtist Aðalsteinn hins vegar fyrst og fremst sem ráðsnjall þátttakandi í pólitískri refsák meginlandsins. Annars konar orðræða var ríkjandi meðal munka og dómklerka í Frakklandi heldur en ensku sagnaritaranna og ól hún af sér annars konar minningar. Fóstrið virðist hafa verið öflugasta diplómátíska vopn Aðalsteins og virðist hafa gert honum kleift að gera sig gildandi á meginlandi Evrópu. Því settu Flodoardus og aðrir sagnaritarar af sama tagi það í öndvegi.

Aðalsteinn í sagnaritum Normanna

Árið 1066 urðu þau tímamót í sögu Englands að hertoginn í Normandí lagði undir sig landið og stjórnðu Normannar því framvegis sem ný yfirstétt. Engilsaxar áttu í vök að verjast og lagðist sagnaritun á máli þeirra nánast af. Þess í stað hófu sagnaritarar undir verndarvæng Normanna endurritun engilsaxneskrar sögu. Hertoginn af Normandí leit á sjálfan sig sem lögmætan arftaka ensku krúnunnar og því var töluverð áhersla lögð á samfellu í sögu Englands. Sumir sagnaritarar á 12. öld, s.s. Heinrekur frá Huntingdon (d. um 1157) og Vilhjálmur frá Malmesbury (d. um 1143), leggja áherslu á að Vilhjálmur sigursæli hafi verið hinn útvaldi arftaki Englandskonungs en keppinauti hans, Haraldí Guðinasyni, er lýst sem valdaræningja. Aðrir sagnaritarar fylgdu sagnaritunarhefð Engilsaxaannála, t.d. Jóhannes frá Worcester (d. um 1140). Í ritum þeirra er Vilhjálmi lýst sem valdafiknum ofbeldismanni og litið á sigur Normanna sem guðlega refsingu yfir Engilsöxum fremur en umbun fyrir Normanna. Orðræðusamfélagið í Englandi undir stjórn Normanna mótast af þessari þversögn; hið engilsaxneska ríki Aðalsteins var forveri ríkisins sem Normannar réðu nú yfir og sagnaritun hafði m.a. það hlutverk að styrkja tengslin þar á milli.

Aðalsteinn skipti sagnaritara Normanna töluverðu máli þar sem hann

var talinn fyrsti konungur sameinaðs Englands og hafði gert tilkall til yfirráða yfir öllu Bretlandi.²⁹ Minningin sem lifði um Aðalstein í þessum ritum var hins vegar ekki lengur virk heldur menningarlegt minni (*kulturelle Gedächtnis*) svo vitnað sé til Jans Assmanns.³⁰ Það hafði í för með sér að minningin var hlutgerð og stofnanavædd af sagnariturum sem rituðu í þágu valdastofnana. Aðalsteinn varð að menningarlegu kennileiti sem sagnaritarar gátu vísað til í orðræðu um eigin sjálfsmynd.

Flestir þessara sagnaritara notuðu Engilsaxaannála sem helstu heimildir um Aðalstein en völdu stundum úr efnisatriðum í samræmi við eigin áherslur. Þannig var það einungis Heinrekur frá Huntingdon sem hélt til streitu frásögn B-gerðar Engilsaxaannála um að Aðalsteinn hefði verið kosinn konungur af Merciumönnum.³¹ Jóhannes frá Worcester lagði á hinn bóginn áherslu á deilur Aðalsteins og Guðröðar vegna konungserfða í Norðimbralandi og bætir við upplýsingum sem ekki er að finna í varðveittum gerðum Engilsaxaannála, um að Guðröður hafi tekið við ríki á Norðimbralandi eftir lát Sigtryggs en verið hrakinn frá völdum af Aðalsteini.³² Ekki er víst að Jóhannes hafi byggt á glötuðum eldri heimildum varðandi þessa atburði; þetta kann að vera túlkun hans byggð á samlestri á D, E og F-gerðum Engilsaxaannála. Þá gefur Jóhannes í skyn að Aðalsteinn hafi barist við aðra konunga á Bretlandseyjum áður en hann samdi við þá frið í Eamont, en engu slíku er haldið fram í Engilsaxaannálum. Heinrekur frá Huntingdon fullyrðir að Aðalsteinn hafi hrakið Guðröð á flótta og felld hann (*repulsum fugauit, fugatum perdidit*) en það virðist ekki í samræmi við eldri frásögn Ulsterannála þar sem kemur fram að Guðröður hafi látist í Dublin 934.³³

Þegar sagt er frá herförinni til Skotlands heldur Jóhannes frá Worcester því fram að orsök hennar hafi verið griðrof Constantinusar Skotakonungs. Það kann þó að vera ályktun hans út frá vitnisburði D-gerðar

29 Dumville, *Wessex and England*, 168.

30 Sjá t.d. Jan Assmann, „Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität,“ *Kultur und Gedächtnis*, ritstj. Jan Assmann og Tonio Hölscher (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988), 9–19.

31 Henry, Archdeacon of Huntingdon, *Historia Anglorum*, útg. Diana E. Greenway (Oxford: Clarendon Press, 1996), 308.

32 *The Chronicle of John of Worcester*, 3 bindi, útg. R. R. Darlington og P. McGurk, (Oxford: Clarendon Press, 1995), II 386.

33 *The Annals of Ulster*, 382; *The Chronicle of John of Worcester*, 386; Henry, Archdeacon of Huntingdon, *Historia Anglorum*, 310.

Engilsaxaannála. Hann kallar landher Aðalsteins riddaralið (*equestri exercitus*) en Engilsaxar notuðu ekki slíkt í hernaði, svo enn og aftur er Jóhannes sennilega að draga ályktanir út frá takmörkuðum heimildum.³⁴ Sagnaritarinn Symeon frá Durham (d. eftir 1129) fjallar einnig um þessa herferð í ritinu *Historia regum Anglorum* og tengir hana við heimsókn Aðalsteins til Durham þar sem hann hafi sýnt verndardýrtingi staðarins, heilögum Cuthbert, tilhlýðilega virðingu.³⁵ Þá telur Symeon að landher Aðalsteins hafi náð allt til Dunnottar en sjóher hans hafi rænt á Katanesi og er það í fyrsta sinn sem sá staður er nefndur í ritheimildum. Ekki er ljóst hvaðan Symeon sótti heimildir sínar en hann er einn til vitnis um þetta og hefur verið talinn heldur óáreiðanlegur sagnaritari.³⁶ Meðal þess sem mælir heldur gegn frásögn hans er að draga má í efa að Dunnottar eða Katanes hafi tilheyrt ríki Constantinusar; sennilega voru þessi lönd í höndum norrænna manna á þessum tíma.³⁷

Ælred frá Rievaulx segir aðra sögu frá Skotlandsleiðangri Aðalsteins. Hann nefnir ekki heimsókn hans til Durham heldur segir þess í stað frá því að Aðalsteinn hafi farið að skríni Jóhannesar frá Beverley í austurpriðjungi Jórvíkur og eytt þar nóttinni á bæn.³⁸ Af þessu má vera ljóst að orðstír hins guðhrædda Aðalsteins fór enn víða og að áhangendur tiltekinna dýrlinga kepptust um að tengja þá við konunginn.

Sagnaritarar á tólftu öld fjölluðu einnig um orustuna við Brunanburh. Jóhannes frá Worcester leit á Constantinus sem frumkvöðul árásarinnar á England, fremur en hinn norræna Ólaf. Á hinn bóginn nefnir Heinrekur frá Huntingdon ekki Constantinus en getur þó um Skota í liði Ólafs.³⁹ Symeon frá Durham þrýðir enn meira við og nefnir þrjá mögulega orustuvelli þar sem orustan kunni að hafa átt sér stað. Hann telur einnig til konung Kymra (*rex Cymbrorum*) í norðurhluta Englands sem bandamann Ólafs og Constantinusar en sá er ekki nefndur í söguljóðinu um orustuna

34 *The Chronicle of John of Worcester*, 388, 390.

35 Symeon of Durham, *Libellus de exordio*, útg. David Rollason (Oxford: Clarendon Press, 2000), 132, 134.

36 Sjá Woolf, *From Pictland to Alba*, 75–77.

37 Sjá Barbara E. Crawford, *Scandinavian Scotland* (Leicester: Leicester University, 1987), 56.

38 Aelred of Rievaulx, *The Historical Works*, útg. Marsha L. Dutton (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications: 2005), 10–18.

39 *The Chronicle of John of Worcester*, 392; Henry, Archdeacon of Huntingdon, *Historia Anglorum*, 310, 312, 314.

við Brunanburh eða öðrum samtímaheimildum. Þá fullyrðir Symeon að þeir hafi haft yfir 615 skipum að ráða. Hann þakkar sigur Aðalsteins heilögum Cuthbert og er það í samræmi við þá áherslu sem hann leggur almennt á dýrlinginn.⁴⁰

Sjá má að enskir sagnaritarar bættu ýmsu við söguna af Aðalsteini; iðulega í samræmi við áhugamál og áherslur þess orðræðusamfélags sem þeir tilheyrðu en einnig birtist í þeim hin opinbera mynd af Aðalsteini eins og hún var í Englandi undir stjórn Normanna. Ekki er að sjá að neinn sagnaritaranna hafi haft aðgang að öðrum ritheimildum en þeim sem varðveist hafa frá 10. öld, en sumir þeirra kunna að hafa stuðst við munnlega geymd, einkum tengda viðkomu Aðalsteins á tilteknum helgistöðum sem varðveittust meðal munkanna þar. Slíkar sögur endurspegluðu það orðspor sem fór af Aðalsteini sem öflugum kristnum konungi.

Einn af enskum sagnaritum sker sig úr þar sem hann fjallar mun ítarlegar um Aðalstein en aðrir og bætir við ýmsum sögum um hann sem ekki finnast í eldri heimildum. Því er ástæða til að ræða sérstaklega um hans framlag til sagnaritunar um Aðalstein. Það er Vilhjálmur frá Malmesbury.

Vilhjálmur frá Malmesbury og ókunnar heimildir hans

Malmesbury er kaupún í Wiltshire í suðurhluta Englands. Frægð staðarins á miðöldum tengist einkum klaustrinu sem stofnað var þar árið 675. Á dögum Vilhjálms var Malmesbury helsti staðurinn í Wiltshire og munkar klaustursins voru ódeigir við að standa vörð um réttindi þess. Vilhjálmur var sonur Normanna og engilsaxneskrar konu og gerðist ungur munkur í klaustri. Hann hafði mikinn áhuga á verkum Beda prests og vildi halda áfram verki hans. Í formála segir hann að mikill skortur hafi verið á ritum um sögu Englands á latínu síðan á dögum Beda og hyggst sjálfur bæta úr því.⁴¹ Í formála verksins lýsir Vilhjálmur yfir sannleiksgildi sögu sinnar en tekur jafnframt fram að einhverjir kunni að hafa efasemdir um það.⁴² Þann sið höfðu sagnaritarar iðulega í formálum en þó kann að vera að Vilhjálmur

40 Symeon of Durham, *Libellus de exordio*, 136, 138.

41 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 2 bindi, útg. R. A. B. Mynors, R. M. Thomson og M. Winterbottom, (Oxford: Clarendon Press, 1998–1999), 14.

42 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 16.

hafi verið meðvitaður um að hann væri að styðjast við efni sem ekki hafði áður verið notað af sagnaritum.

Vilhjálmur fjallar töluvert um Aðalstein konung og lítur á hann sem sérstakan stuðningsmann klaustursins í Malmesbury. Hann ténir þar til aðdáun konungs á dýrlingnum Aldhelm, sem var ábóti í klaustrinu á fyrri hluta 8. aldar, og nefnir gjafir konungs til klaustursins.⁴³ Þá tekur hann fram að Aðalsteinn hafi verið jarðsettur í Malmesbury og einnig tveir bróðursynir hans sem féllu við Brunanburh.⁴⁴ Vilhjálmur er því í samkeppni við Symeon frá Durham, Aelred frá Rivaulx og aðra geistlega sagnaritara um það hvaða helgistaður á Englandi hefði verið í mestu uppáhaldi hjá Aðalsteini konungi.

Vilhjálmur bætir miklu við fyrri frásagnir af Aðalsteini en hann skiptir verki sínu í fjóra hluta eftir því hvaða heimildum hann fylgir. Fyrsti hluti verks hans fylgir frásögn Engilsaxaanna í grófum dráttum en ekki er ljóst hvaða annál hann fylgir í hverju tilviki og stundum segir hann annað en kemur fram í heimildum hans. Til dæmis fullyrðir hann að Constantinus Skotakonungur hafi fallið við Brunanburh, gagnstætt því sem kemur fram í eldri heimildum.⁴⁵

Að því loknu taka við frásagnir sem ekki er að finna í öðrum heimildum. Vilhjálmur fjallar um andstöðu við Aðalstein meðal ættingja hans og vísar þar í forn sögulgjöld. Þá heldur hann því fram að Æþelweard, bróðir Aðalsteins, hafi verið hinn lögmæti erfingi föður síns en Aðalsteinn einungis komist til valda eftir lát hans. Segir hann að móðir Aðalsteins hafi verið dóttir fjárhirðis en alist upp hjá fósturu Játvarðs konungs og þannig komist í kynni við konunginn. Vilhjálmur vísar einnig í sögulgjöld varðandi útleið Edwins, bróður Aðalsteins, og drukknun hans sem Aðalsteinn hafi kennt sjálfum sér um og gert yfirbót fyrir.⁴⁶ Annar hluti sem Vilhjálmur bætir við fjallar um andstöðu aðalsmannsins Elfráðs við Aðalstein og andlát hans í suðurgöngu til Rómar. Tengist sá atburður klaustrinu í Malmesbury því að Vilhjálmur segir að Aðalsteinn hafi gefið klaustrinu eigur Elfráðs eftir daga hans. Vitnar Vilhjálmur þar í máldaga sem hann telur sanna eignar-

43 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 208, 220.

44 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 220, 228.

45 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 206, 208.

46 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 224, 226.

hald klaustursins á þessum jörðum.⁴⁷ Sennilega er máldaginn þó tilbúningur munkanna í Malmesbury fremur en forn frumheimild.

Rækilegustu viðbæturnar frá hendi Vilhjálms er að finna í öðrum hluta verksins. Þar vísar Vilhjálmur í latneskt kvæði um Aðalstein sem virðist hafa verið heimild hans og var þar sagt frá uppeldi og menntun Aðalsteins og krýningu hans. Það má hins vegar efast um að sú heimild sé ævafora þó að sagnfræðingar hafi oft gengið að því sem vísu. Það stafar af misskilningi á orðum Vilhjálms í upphafi þessa hluta. Þar ræðir Vilhjálmur um verk á latínu sem ritað sé í hástemmdum stíl og hann hafi fundið í bók sem augljóslega sé mjög gömul (*in quodam sane uolumine uetusto*) og rituð að Aðalsteini konungi lifandi. Segir hann svo að hann myndi endursegja efni verksins (*cuius hic uerba uerba pro compendio subiicerem*) ef það væri ekki jafn illa samið og hástemmt. Þess í stað segist hann munu bæta við nokkrum orðum í lágstemmdum stíl.⁴⁸ Hefur iðulega verið litið svo á að sú frásögn sem fer á eftir sé endursögn Vilhjálms á hinu forna riti en, eins og Michael Lapidge hefur bent á, fær það ekki staðist því að hann segir beinlínis, í viðtengingarhætti (*conjunctivus*), að hann hefði notað verkið ef það væri betur samið, en virðist hafa ákveðið að gera það ekki.⁴⁹ Kvæði sem Vilhjálmur vitnar í og virðist hafa notað sem heimild í þessum hluta er greinilega mun yngri, sennilega samið á dögum Vilhjálms sjálfs. Hið forna kvæði sem hann segir frá í upphafi þessa hluta gæti á hinn bóginn verið dulmálaskvæði frá dögum Aðalsteins sem enn er varðveitt, að minnsta kosti fellur það vel að lýsingu Vilhjálms á hinu ævafora verki.⁵⁰ Þrátt fyrir þetta hafa sumir sagnfræðingar verið tregir til að hafna hugmyndinni um forna heimild algjörlega og vilja nota frásögn Vilhjálms til að fylla inn í hinar mörgu eyður sem annars eru í ævisögu Aðalsteins.⁵¹ Eftir stendur þó að litlar vísbendingar eru til um hvaða verk gæti hafa verið heimild Vilhjálms og þau kvæði sem vísað er til í þessum hluta eru greinilega frá fyrri hluta 12. aldar, eins og Lapidge hefur bent á.

Eins og áður segir eru helstu viðbæturnar í öðrum hluta verks Vilhjálms um bernsku og uppeldi Aðalsteins. Þar kemur fram að Elfráður ríki, afi hans, hafi spáð honum glæstri framtíð í bernsku og afhent honum

47 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 206, 222, 224.

48 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 210.

49 Lapidge, „Some Latin poems,“ 63–64.

50 Lapidge, „Some Latin poems,“ 64, 72.

51 Sjá t.d. Sarah Foot, *Æthelstan. The First King of England*, 251–258.

sverð, rýting og skikkju því til staðfestingar. Segir Vilhjálmur beinlínis að Elfráður hafi slegið Aðalstein, sem varla hefur verið eldri en fimm ára, til riddara, áður en hann hafði náð aldri til slíks (*premature militem fecerat*). Þá segir frá því að Aðalsteinn hafi alist upp hjá Æþælfled, föðursystur sinni, og eiginmanni hennar, konunginum í Merciu.⁵² Þá segir frá ýmsum atvikum í hernaði Aðalsteins sem ekki er að finna annars staðar. Einnig segir nokkuð frá fjölskylduhögum hans eftir að hann varð konungur, en lítið er sagt frá slíku í öðrum frásagnarheimildum. Þá nefnir Vilhjálmur erlend tengsl Aðalsteins og hjúskap systra hans við konunga á meginlandinu og er hann einn fárra enskra sagnaritara sem gerir það.⁵³ Þó er ekkert minnst á fóstursyni Aðalsteins.

Í öðrum hluta sögunnar er forvitnileg frásögn sem jafnframt er elsta heimildin um tengsl Aðalsteins við norræna konunga. Í samhengi við umfjöllun um frægð hans í Evrópu segir Vilhjálmur frá því að Haraldur nokkur, konungur norrænna manna (*rex Noricorum*), hafi sent honum glæsilegt skip með gylltu stefni, purpurarauðu segli og gylltum skjöldum. Hafi sendimenn Haralds, Helgrim og Osfrid, heimsótt Aðalstein í Jórvík og þegið gjafir úr hendi hans. Ekki kemur fram hvenær þessi sendiför var farin en Aðalsteinn hefur varla verið staddur í Jórvík nema tvisvar á ríkisárum sínum, árin 927 og 934.⁵⁴ Ekki verður sannað á grundvelli þessarar frásagnar að Haraldur sögunnar sé Noregskonungur þó að það sé mögulegt. Enda þótt titillinn *rex Noricorum* vísi stundum til yngri Noregskonunga í *Gesta regum Anglorum*, t.d. Ólafs helga og eftirmanna hans, þá notar Vilhjálmur þennan titil einnig yfir konunginn í Bæjaralandi og ýmsa víkingakonunga sem ekki tengjast Noregi sérstaklega, t.d. Hrólf hertoga í Normandí og Ólaf konung í Dublin. Hér er þó greinilega norrænn konungur á ferð og alls ekki útilokað að hér sé á ferð einn þeirra Noregskonunga með þessu nafni sem nefndir eru í norrænum ritum frá 12. öld. Sendimenn Haralds þessa eru ekki kunnir úr öðrum heimildum en annar þeirra, Osfrid, ber engilsaxneskt nafn.⁵⁵

Vilhjálmur endurtekur söguna af bardaganum við Brunanburh í öðrum hluta, sennilega vegna þess að meginheimild hans, hið nýlega kvæði, fjallar

52 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 210.

53 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 216, 218, 220.

54 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 216.

55 Ásfríðr er til sem kvenmannsnafn í norrænum málum en karlmannsnafnið Osfrid er bundið við England og finnst einkum í heimildum frá 7. öld.

um bardagann og hann vill fylgja henni. Þar gefur hann í skyn að Ólafur hafi einn lifað af bardagann (*de tot modo milibus unus*) af andstæðingum Aðalsteins og virðist þar styðjast við frásögn Ulsterannála þar sem þó segir ekki annað en að Ólafur hafi komist af ásamt fáum (*sed rex cum pauci euasit, .i.. Amlaiph*).⁵⁶ Í frásögn Ulsterannála er hins vegar ekki getið um aðild Skotakonungs að bardaganum. Fullyrðing Vilhjálms um fall Constantinusar í bardaganum, sem finna má í fyrsta hluta verksins, er því í samræmi við lýsingu hans á bardaganum í öðrum hluta verksins, en byggir ekki á heimildum hans í fyrsta hlutanum.

Vilhjálmur frá Malmesbury er iðulega notaður sem heimild um ævi Aðalsteins í sagnfræðiritum nútímans en varhugavert er að treysta honum frekar en öðrum sagnaritum frá 12. öld. Eina kunna heimild hans fyrir öðrum hluta verksins, þar sem flestar viðbætur er að finna, er ekki fornrit heldur ljóð sem líklega er frá hans eigin samtíma. Að öðru leyti styðst hann, líkt og flestir samtímamenn hans, við munnlegar heimildir og brota-kenndan sagnaarf og endurspeglar áherslur hans að mörgu leyti áhugamál munkanna í Malmesbury, hagnað þeirra af jörðum sem þeir töldu sig hafa fengið frá Aðalsteini, og rækt þeirra við minningu hins guðhrædda konungs. Hér verður að taka undir niðurstöðu sagnfræðingsins David N. Dumville sem telur Vilhjálmi varhugavert vitni, „we must ... recognise that his attitude to evidence is medieval and not ours.“⁵⁷ Það vekur ekki heldur traust á Vilhjálmi sem sagnaritara að um þá fáu hluti þar sem hægt er að bera texta hans saman við eldri heimildir þá reynist hann iðulega fara rangt með staðreyndir.

Nokkur breyting varð á ímynd Aðalsteins í meðförum Vilhjálms frá Malmesbury og samtíðarmanna hans. Enda þótt ýmsar staðreyndir hafi brenglast í meðförum þeirra skerptust megindrættirnir í mynd þeirra og urðu hluti af opinberri ímynd Aðalsteins í Englandi undir stjórn Normanna. Flestir sagnaritararnir leggja áherslu á hernaðarafrek Aðalsteins og sigurinn við Brunanburh. Orðstír Aðalsteins sem kristins konungs og fyrirmyndar að því leyti virðist einnig hafa farið vaxandi og kepptust munkar víða um England við að tengja Aðalstein við sitt klaustur eða kirkjustofnun. Minna fer fyrir áhuga á samskiptum Aðalsteins við konunga á meginlandinu eða fóstur hans á evrópskum ríkisörfum. Sú ímynd

56 William of Malmesbury, *Gesta regum Anglorum*, 222. Sjá *The Annals of Ulster*, 384.

57 Dumville, *Wessex and England*, 146.

hlaut hins vegar óvæntan styrk úr norrænum konungasögum sem ritaðar voru u.þ.b. einum mannsaldri á eftir hinum ensku sagnaritum sem hér hafa verið til umræðu.

Aðalsteinn í norrænum ritum frá 12. öld

Enginn Noregskonungur sem var samtíða Aðalsteini er nefndur í ritheimildum sem eru eldri en frá 12. öld. Í Íslendingabók Ara fróða, sem sennilega er rituð um svipað leyti og *Gesta regum Anglorum*, er Haraldur hárfagri sagður hafa verið Noregskonungur þegar Ísland byggðist fyrst og hafa ríkt í 60 ár.⁵⁸ Vilhjálmur nefnir raunar Harald hárfagra en hjá honum, líkt og í Engilsaxaannálum, vísar það viðurnefni til Haralds Sigurðarsonar Noregskonungs (d. 1066) sem íslenskir og norskir konungasagnaritarar kölluðu Harald harðráða. Ekki er útilokað að Haraldur sá sem Vilhjálmur frá Malmesbury segir að hafi sent Aðalsteini skip hafi verið sá sami og konungurinn sem Ari kallar Harald hárfagra en hann gæti einnig verið einhver annar norrænn konungur með þessu nafni frá 10. öld, á Norðurlöndum, á Bretlandseyjum eða á meginlandi Evrópu.

Í *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* eftir Theodericus munk, sem sennilega er rituð skömmu fyrir 1180, segir frá því að Haraldur hárfagri hafi sent einn sona sinna, Hákon að nafni til Aðalsteins Englandskonungs svo að hann ælist þar upp og lærði siði þjóðarinnar (*Prædictus vero Haraldus miserat unum ex filiis suis Halstano regi Anglorum, Hocon nomine, ut nutriretur et disceret morem gentis*). Eiríkur, sonur Haralds, hafi tekið við ríki föður síns en Norðmenn hafi svo kallað Hákon aftur heim vegna grimmdar bróður hans og gert hann að konungi. Sjálfur sigldi Eiríkur svo til Englands og fékk virðulegar móttökur frá konungi en andaðist sama dag og hann kom þangað (*Ipse veri Ericus ad Angliam navigavit et a rege honorifice susceptus ibidem diem obiit*).⁵⁹

58 *Íslendingabók, Landnámabók*, útg. Jakob Benediktsson, Íslensk fornrit I. (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968), 4–6, 9. Um Harald hárfagra sjá nánar Sverrir Jakobsson, „Óþekkti konungurinn. Sagnir um Harald hárfagra,“ *Ný saga* 11 (1999): 38–53; Sverrir Jakobsson, „Erindringen om en mægtig Personlighed.“ Den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hárfagre i et kildekritisk perspektiv,“ *Historisk tidsskrift* 81 (2002): 213–230.

59 *Monumenta historica Norvegiæ latine conscripta. Latinske kildeskrifter til Norges historie i middelalderen*, útg. Gustav Storm (Kristiania: A. W. Brøgger, 1880), 7.

Þórir munkur var líklega menntaður í Frakklandi og lagði áherslu á að tengja norska sögu við almenna sögu kristindómsins. Þar höfðu tengsl norskra konunga við hinn kristna Englandskonung mikilvægu hlutverki að gegna, enda þótt Þórir segi ekki frá þeim í löngu máli. Í riti hans verður saga Noregs hluti Evrópusögunnar á sama tíma, ekki einungis þegar dregnar eru hliðstæður á milli sögu Noregskonunga og almennrar sögu, heldur einnig þar sem segir frá tengslum Noregskonunga við vel þekkta konunga í eigin samtíma. Að þessu leyti sló Þórir tóninn í sagnaritun um Noregskonunga, en aðrir sagnaritarar sigldu í kjölfarið.

Sú saga sem sögð var í Noregskonungasögum sem fjölluðu um forna tíma var ekki skipulagslaus upprifjun á munnlegri geymd heldur ber hún einkenni menningarlegs minnis, eins og það er skilgreint af Jan Assmann. Í *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* birtist Aðalsteinn sem kennileiti sem hefur hlutverki að gegna í sköpun sjálfsmyndar. Í gegnum fóstur Hákonar hjá Aðalsteini tengist Noregur hinu kristna evrópska miðaldasamfélagi og verður hluti af því. Sagan af Aðalsteini sem þar er sögð þjónar sama markmiði og öll sagnaritun Þóris, að tengja saman sögu Noregskonunga og almenna heimssögu. Eiríkur bróðir Hákonar er fulltrúi hins heiðna Noregs og hann þolir siðmenningu Englands svo illa að þegar hann kemur þangað deyr hann samdægurs. Þannig einkennist forsaga Noregs, fyrir kristnitökuna, af andstæðum kristni og heiðni, þar sem Aðalsteinn er í lykilhlutverki.

Svipuð saga, en þó ólík, er sögð í *Historia Norvegiae*, öðru konungasagnariti sem líklega er frá svipuðum tíma eða aðeins yngra. Þar segir að Aðalsteinn (Adalstanus) Englandskonungur hafi ættleitt Hákon (*sibi in filium adoptavit*) en helstu ráðgjafar Noregs hafi kallað hann aftur heim vegna ofríkis Eiríks, sem í þessum texta er nefndur blóðöx (*sanguinea securis*). Eiríkur hafi flúið til Englands og fengið góðar móttökur af kennara bróður hans (*a pedagogo fratris sui*) en ekki er lengur haldið fram að hann hafi látist sama dag og hann kom til Englands heldur hafi Eiríkur tekið skírn og verið gerður að greifa (*comes*) yfir Norðimbralandi. Þar hafi verið gerð uppreisn gegn ofríki hans og hann hafi því haldið til Spánar og látist þar. Hákon hafi hins vegar tekið við ríki í Noregi en gengið af trú þó að hann hafi fengið rækilega leiðsögn hjá afar kristnum konungi á Englandi (*a christianissimo rege in Anglia officiosime educatus*).⁶⁰ Tengslin við hið kristna

60 *Monumenta historica Norvegiae*, 104–106.

England valda því bæði Hákon og Eiríki vandræðum; hvorugur þeirra nær fullkomnu valdi á þeim.

Í *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum*, sem ritað er um 1190, er svipuð frásögn og í *Historia Norvegiae*. Þegar synir Haralds hárfagra eru taldir upp er nefndur meðal þeirra „Hákon í yngsta lagi, er Aðalsteinn Englands konungr tók í sonar stað“.⁶¹ Hér er Hákon talinn yngsti sonur Haralds en ekkert segir um það í hinum konungasögnum. Síðan kemur fram að Eiríkur hafi tekið við ríki eftir lát Haralds „en Hákon bróðir hans var vestr í Englandi með Aðalsteini konungi, er faðir hans lífs hafði hann sendan til fóstrs.“ Síðan segir frá því er „vitrir menn“ kölluðu Hákon aftur heim og hann tók við konungdómi í stað bróður síns.⁶² Líkt og í *Historia Norvegiae* er sagt að Hákon hafi vikið frá kristnum siðum en hér er sagt að það hafi verið vegna heiðinnar konu sinnar. Þó hafi Hákon fastað á föstudögum og haldið sunnudaginn heilagan. Eftir að hann fékk sár það er leiddi hann til bana kemur fram að Hákon hafi iðrast „mótgerða við guð. Vinir hans buðu honum at föera lík hans til Englands vestr ok jarða at kirkjum. „Ek em eigi þess verðr, kvað hann“. Um Eirík segir sem fyrr að hann hafi haldið til Englands „ok beiddisk miskunnar af Englands konungi, sem Aðalsteinn konungr hafði honum heitit; en hann þá af konunginum jarlsríki á Norðimbralandi.“⁶³ Hér er gefið í skyn að Englandskonungur sem tók við Eiríki geti hafa verið einhver af eftirmönnum Aðalsteins fremur en hann sjálfur. Segir svo á sama veg og í *Historia Norvegiae* frá því að Eiríkur var hrakinn frá Englandi og féll á Spáni.

Sagan um jarlsríki Eiríks blóðaxar á Norðimbralandi er áhugaverð að því leyti að til var Eiríkur Haraldsson sem ríkti yfir Norðimbralandi, en hann var hrakinn frá því ríki árið 954. Í samtímaheimildum er þó ekkert sagt um að hann hafi áður verið konungur í Noregi eða sonur Noregskonungs.⁶⁴ Ekki er útilokað að höfundar Noregskonungasagna hafi rekist á rit þar sem þessi Eiríkur var nefndur því að getið er um hann víða í enskum sagnaritum. Þeir gætu hafa tengt Eirík blóðöx við Norðimbraland

61 *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum. Fagrskinna – Nóregs konunga tal*, útg. Bjarni Einarsson, Íslensk fornrit XXIX (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1985), 5.

62 Sama rit, 7.

63 Sama rit, 11–12.

64 Um Eirík og heimildir um hann sbr. Alex Woolf, „Eric Bloodaxe revisited,“ *Northern History* 34 (1998): 189–193; Clare Downham, „Eric Bloodaxe – axed? The Mystery of the Last Viking King of York,“ *Mediaeval Scandinavia* 14 (2004): 51–77.

af þeim sökum. Svo er auðvitað einnig mögulegt að sagnir um ríki Eiríks á Norðimbralandi hafi lifað í munnlegri geymd í 200 ár á Íslandi eða í Noregi en það er þó ósennilegra.⁶⁵ Það er að minnsta kosti ljóst að í norskum konungasögum hefur Eiríkur hlutverki að gegna sem andstæða Hákonar. Við konungaskiptin ferðast þeir hvor í sína átt, annar frá hinu kristna Englandi til hins heiðna Noregs en hinn frá Noregi til Englands. Einnig eru þeir hliðstæður að því leyti að Hákon reynir að halda í enska siði í Noregi en reynist ekki megnugur þess en Eiríkur nær ekki heldur að tileinka sér siði konungs á Englandi heldur hrökklast til Spánar og heldur áfram að vera víkingur.

Ritheimildir um Hákon Aðalsteinsfóstra eru ríflega 200 árum yngri en aðrar heimildir um fóstursyni Aðalsteins. Sögunum ber oft ekki saman um atburðarás sem bendir til þess að höfundar hafi ekki haft úr miklu efni að móða sem fengið hafði fast form í sagnaarfinum. Höfundar Noregskonungasagna vitna ekki í neinar heimildir varðandi Aðalstein og ekki er mikið sagt um hann, annað en að hann hafi verið kristinn. Þeir voru hins vegar lærðir menn og vel má vera að þeir hafi þekkt heimildir um að Aðalsteinn hafi fóstorað konungssyni í Frakklandi og Bretagne. *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* er rituð í anda svipaðra sagnarita frá meginlandi Evrópu og höfundur þess var greinilega víðlesinn.⁶⁶ Reikna má með því að höfundur *Historia Norvegiae* hafi einnig verið mjög lærður, enda þótt honum sé ekki jafn mikið í mun að sanna lærdóm sinn.

Í *Gesta Danorum* eftir Saxo Grammaticus er lengri frásögn um Aðalstein. Þar kemur fram að Gormur gamli Danakonungur hafi gifst dóttur Englandskonungs sem Saxo kallar Æþelred (*Hedelradus*). Synir þeirra voru Knútur og Haraldur og erfðu þeir ríki afa síns. Aðalsteinn, sonur Æþelreds, sem hafði verið sniðgenginn í erfðaskrá föður síns, hafi hins vegar hrifsað til sín völdin. Hér færir Saxo rök fyrir því að ríki Danakonunga á Englandi hafi hvílt á lögmætum erfðum en Aðalsteinn hafi verið valdaræningi. Þá

65 Varðveisla munnmæla í svo langan tíma er handan við það sem Jan Vansina nefnir rof í flæði (*the floating gap*) minninga sem varðveitast í munnlegri geymd. Hugtakið lýsir því að sögulegar minningar varðveitast í 80–100 ár í munnmælasamfélögum, en síðan gleymist allt nema upphafsgoðsagnir sem ná til tíma langt aftur í aldir. Sjá Jan Vansina, *Oral Tradition as History* (Oxford: James Currey, 1985), 23–24.

66 Sjá t.d. Jens S. Th. Hanssen, „Theodoricus Monachus and European Literature,“ *Symbolae Osloensis* 27 (1949): 70–127; Sverre Bagge, „Theodoricus Monachus – Clerical Historiography in Twelfth-century Norway,“ *Scandinavian Journal of History* 14 (1989): 113–133.

segir hann frá því að Noregskonungur, sem ekki er nefndur, hafi einnig gert innrás í England þar sem hann taldi að jafn öflugt ríki ætti ekki að vera undir stjórn veiks konungs en Aðalsteinn hafi keypt sér frið með því að fósttra Hákon son hans og gera hann að erfingja sínum. Hákon gerðist þannig konungur á Englandi og í Noregi en Haraldur Gormsson gróf undan ríki hans með því að styðja uppreisnarmenn gegn honum í Noregi.⁶⁷ Saxo byggir hér greinilega á svipuðum munnmælum og norskar konungasögur en hann segir mun meira frá Aðalsteini. Allt er það þó á skjön við samtímaheimildir og þá sagnaritunarhefð sem þróaðist um Aðalstein í Englandi. Þar með er ekki sagt að norsku konungasögurnar séu endilega traustari heimildir en *Gesta Danorum*. Helsti munurinn á vitnisburði þeirra er sá að norsku konungasögurnar fjalla um hluti sem ekki eru nefndir í neinum samtímaheimildum en Saxo segir hins vegar frá hlutum sem einnig er fjallað um í samtímaheimildum og reynist þá iðulega fara rangt með staðreyndir.

Í norrænum konungasögum frá lokum 12. aldar birtist Aðalsteinn sem sannkristinn konungur en ekki er mikið sagt frá hernaðarafrekum hans. Meginþráðurinn sem honum tengist er að hann hafi fósttrað son Noregskonungs, sem hafi verið ætlað að kynna sér enska siði. Hákon Noregskonungur verður því þriðji Aðalsteinsfóstrinn, til viðbótar við þá Loðvík í Frakklandi og Alanus í Bretagne. Í *Historia Norvegiae* er Aðalsteinn beinlínis kallaður kennari (*pædagogus*) og talað um menntun Hákonar hjá þessum sannkristna konungi. Sagan af honum er miðuð við þarfir orðræðusamfélagsins þar sem hún var rituð. Fóstrið tengir hina heiðnu fortíð Noregs við enska siðmenningu en Aðalsteinn er persónugerv-ingur hennar.⁶⁸ Saxo nálgast hins vegar þessa sögu út frá öðru sjónarmiði þó að hann byggi á sama sagnaarfi og norsku konungasagnaritararnir. Í meðförum hans verður Aðalsteinn falskur og huglaus, en Danakonungar

67 Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum – Danmarkshistorien*, 2 bindi, útg. Karsten Friis-Jensen og Peter Zeeberg, (Kaupmannahöfn: Det Danske Sprog og Litteraturselskab & Gads Forlag, 2005), I 616, 618, 622, 624.

68 Þessi tenging verður augljós í Bretasögum Hauksbókar þar sem ættir Bretakonunga eru raktar frá Eneasi og Trójumönnum en þeim lýkur á því að Englandskonungar eru taldir upp fram á daga Aðalsteins en „hann fósttraði Hákon son Haralds konungs hárfagra.“ *Hauksbók*, útg. Finnur Jónsson og Eiríkur Jónsson (Kaupmannahöfn: Thieles Bogtrykkeri, 1892–1896), 302. Þannig færast konungsvald og siðmenning frá Tróju til Ítalíu til Bretlands og þaðan til Noregs, með Aðalstein sem millilið.

eru hinir réttmætu stjórnendur Englands. Minningin um réttmæta kröfu danska konungsríkisins til yfirráða þar eru yfirsterkari minningunni um sannkristinn konung. Þannig þjónaði sama sagan þörfum mismunandi orðræðusamfélaga.

Dróttkvæði og konungasögur 13. aldar

Meira var sagt um Aðalstein og samband hans við Noregskonunga í sagnaritum á 13. öld, einkum Fagurskinnu, Heimskringlu og Egils sögu. Frásögn þeirra hvílir að stofni til á eldri konungasögum en einnig má finna þar viðbætur af ýmsu tagi. Líkt og í enskum miðaldasagnaritum var fortíðin síbreytileg og sagnaritarar tóku sér ýmiss konar leyfi til að bæta við sögur og fylla upp í eyður.

Í hinum yngri sagnaritum er iðulega vísað í dróttkvæði sem heimildir og hefur það oft villt um fyrir fræðimönnum sem vilja nota ritin sem áreiðanlegar heimildir. Þeir hneigjast þá til að líta á dróttkvæðin sem einhvers konar steingervinga sem veiti ómengaða innsýn í fortíð sem er 200–300 árum eldri en sögurnar þar sem kvæðin voru varðveitt. Oft er bent á háttinn sem kvæðin eru ort undir sem eins konar tryggingu gegn breytingum á þeim. Þetta fellur þó ekki vel að því sem vitað er um munnlega geymd alls staðar annars staðar en á Íslandi og raunar ekki heldur að reynslu Íslendinga af munnlegri geymd á kveðskap á síðari öldum. Hagnælt fólk getur alltaf lagfært vísur sem hafa bjagast í munnlegri geymd, þannig að lagfæringar falli að bragarhættinum.

Annar vandi sem fylgir dróttkvæðunum, og raunar veigameiri þegar rætt er um stöðu Aðalsteins í dróttkvæðum, er sá að þau veita oft ekki miklar efnislegar upplýsingar ef þau eru slitin úr samhengi við sögurnar sem þau eru varðveitt í. Við vitum að tiltekið kvæði er um tiltekinn konung vegna þess að það er fullyrt í sögunni þar sem kvæðið er varðveitt. Ein og sér segja kvæðin ekki annað en það að þau fjalla um konung sem heitir Haraldur, Hákon eða Eiríkur, en sagnaritarar síðari alda ályktuðu að þau væru um tiltekna konunga sem voru uppi á 10. öld og þeir sem reyna að rýna í það sem sagt er í dróttkvæðunum eru afar háðir þeirri túlkun sagnaritaranna. Það stenst því engin rök að nota dróttkvæði sem óháðar heimildir, jafnvel þótt þau kunni að einhverju marki að vera forn kveðskapur sem varðveist hafi í munnlegri geymd. Sú heimildarýni er í

raun nákvæmlega eins og sú sem Snorri Sturluson stundaði á 13. öld og ræðir í formála Heimskringlu.⁶⁹

Pegar kemur að kvæðum um Hákon Aðalsteinsfóstra ber hæst tvö lengri kvæði sem sögð eru vera frá 10. öld, Hákonardrápu eftir Guttorm sindra og Hákonarmál eftir Eyvind skáldaspilli. Í hvorugu kvæðinu er Hákon nefndur Aðalsteinsfóstri og í þeim er ekki að finna neinar tilvísanir til Aðalsteins Englandskonungs. Hákonardrápa er varðveitt í Heimskringlu en í því kvæði er Hákon raunar aldrei nefndur sjálfur þannig að eina ástæðan fyrir því að hægt er að tengja kvæðið við hann er að það er notað í sögu hans í Heimskringlu.⁷⁰ Vísað er í Hákonarmál bæði í Fagurskinnu og Heimskringlu og Hákon er nefndur í því kvæði en hvorki er föðurnafn hans nefnt né er hann kallaður Aðalsteinsfóstri.⁷¹ Mikið er af heiðnum tilvísunum í kvæðinu sem bendir til hás aldurs þess en það veitir engar vísbendingar um að Hákon hafi verið alinn upp hjá kristnum konungi.

Enginn konungur er kallaður Hákon Aðalsteinsfóstri í neinu kvæði sem talið er vera frá 10. öld en í einu kvæði frá 11. öld, Bersöglisvísu Sighvats Þórðarsonar, er minnst á Aðalsteinsfóstra.⁷² Líkt og hin kvæðin er það einungis varðveitt innan konungasagna. Ekki kemur fram í kvæðinu hver Aðalsteinn hafi verið eða að Hákon hafi dvalið í Englandi. Jafnvel þótt kvæðið væri jafn gamalt og það er talið vera, frá því um 1040, er það því ekki heimild um annað en að Hákon Noregskonungur hafi verið kallaður Aðalsteinsfóstri 100 árum eftir að hann var talinn hafa ríkt. Rökin fyrir því að Aðalsteinn fóstri Hákonar hafi verið Englandskonungur er ekki hægt að sækja í kvæðið sjálft; það mætti allt eins halda því fram að sagnir um uppeldi Hákonar hjá Englandskonungi hafi komið upp vegna viðurnefnisins, eftir að menn gleymdu hver sá Aðalsteinn var sem fóstaraði Hákon í raun eða var talinn hafa fóstarað hann um miðja 11. öld.

Vitnisburður dróttkvæða um Hákon Aðalsteinsfóstra er því frekar rýr enda er fátt í Fagurskinnu og Heimskringlu sem tengist Aðalsteini sem virðist vera sótt í aðrar heimildir en hinar eldri konungasögur.

69 *Heimskringla* I, útg. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslensk fornrit XXVI (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1941), 5–7.

70 *Heimskringla* I, 157–161, 174–175, 180–181.

71 *Heimskringla* I, 193–197; *Ágrip af Noregskonunga sögum*, 86–95.

72 *Morkinskinna* I, útg. Ármann Jakobsson og Þórður Ingi Guðjónsson, Íslensk fornrit XXIII (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2011), 33–34; *Heimskringla* III, útg. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslensk fornrit XXVI (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1951), 27.

Í Fagurskinnu er sagt frá sömu staðreyndum og koma fram í *Historia Norvegiae* og Ágrip af Noregskonungasögum en við það er bætt sögu um samskipti Haralds hárfagra og Aðalsteins sem hefur á sér ævintýrabla. Aðalsteinn konungur sendir Haraldi sverð en þegar Haraldur tekur við gjöfinni kallar sendimaður Englandskonungs hann „sverðtakara“ (þ.e. lénsmann) konungsins. Haraldur svarar fyrir sig með því að senda Aðalsteini launson sinn og er hann lagður í kjöltu konungs. Segir þá sendimaður Noregskonungs, Haukur hábrók, að sveinninn sé „þinn knésetningur, konungr, ok er þér nú jafnvant við hann sem þinn son.“⁷³ Þessi saga er einnig í Heimskringlu og er þar eins í meginatriðum.⁷⁴ Enda þótt Vilhjálmur frá Malmesbury segi einnig frá viðskiptum Aðalsteins við norrænan konung að nafni Harald er frásögn Fagurskinnu og Heimskringlu að öllu leyti ólík því sem segir í *Gesta regum Anglorum*. Ekki er minnst á nein skip og þeir Helgrim og Osfrid koma ekki við sögu.

Túlkunin á fóstri Hákonar er einnig allt annars eðlis en í evrópskum heimildum um Loðvík og Alanus. Aðalsteinn tekur ekki að sér að fóstta Hákon sem lið í bandalagi við Harald konung heldur er hann gabbður til þess og gefið í skyn að það sé óvirðing við hann að fóstta óskilgetinn konungsson. Fóstrið verður liður í leikjum Haralds og Aðalsteins þar sem hvor vill sýnast hinum meiri. Aðalsteinn er ekki lengur snjall diplómat heldur er hann ginntur af Haraldi Noregskonungi til að fóstta Hákon.

Frásagnir í Fagurskinnu og Heimskringlu um endurkomu Hákonar til Noregs og útleigð Eiríks bróður hans í Norðimbralandi fylgja að mestu leyti þeim þræði sem rakinn er í hinum eldri Noregskonungasögum. Nokkur munur er á því hvernig sagt er frá aðild Aðalsteins að málinu. Í Fagurskinnu segir að Aðalsteinn hafi boðið Eiríki ríki á Norðimbralandi gegn því að hann veitti Háconi enga mótstöðu en í Heimskringlu kemur fram að hann hafi gert það vegna vináttu sinnar við Harald, föður Eiríks, eftir að Eiríkur var kominn til Englands og farinn að herja þar.⁷⁵ Hér virðast sagnaritarar vinna frjáltslega með orsakasamhengi út frá þeim heimildum sem þeir höfðu, sem eru auðsæilega hinar eldri Noregskonungasögur. Í báðum ritunum er getið um eldri ríki norrænna manna á Norðimbralandi í

⁷³ Ágrip af Noregskonunga sögum, 71–73.

⁷⁴ Heimskringla III, 143–146.

⁷⁵ Heimskringla I, 152–154; Ágrip af Noregskonunga sögum, 75–76.

Þessu samhengi og virðast sagnaritararnir hafa talið að ríki Eiríks hafi hvílt að einhverju leyti á þeim sögulega arfi.

Efnislega bæta yngri konungasögur litlu við vitnisburð eldri konungasagna um fóstur Hákonar hjá Aðalsteini. Túlkunin á fósturinu breytist þó þar sem tilgangurinn er ekki lengur sagður að mennta Hákon í kristnum siðum Englendinga heldur er Aðalsteinn gabbður til þess að taka við honum. Hér má sjá svipað viðhorf og hjá Saxo, að reynt er að minnka hlut Aðalsteins á kostnað norrænna konunga. Þetta tengist nýjum viðhorfum í norska konungsríkinu á fyrri hluta 13. aldar þar sem ekki skipti lengur máli að aðlagja ríkið að evrópskum gildum heldur skipti meira máli að sýna fram á að Noregskonungur væri konungur meðal konunga og jafngildur konungum á meginlandi Evrópu. Um þetta snerust öll samskipti Hákonar Hákonarsonar við aðra evrópska konunga, sem lýst er rækilega í Hákonarsögu.

Ein er þó sú saga frá 13. öld þar sem Aðalsteini er enn þá hampað. Það er Egils saga. Verður nú litið á vitnisburð hennar sem er heldur frábrugðinn því sem kemur fram í konungasögum frá svipuðum tíma.

Aðalsteinn hinn trúfasti

Í Egils sögu er einnig sagt frá Aðalsteini og þekkir höfundur sögunnar einnig til annarra Englandskonunga því að þar segir að Elfráður ríki hafi verið „fyrstr einvaldskonungr yfir Englandi sinna kynsmanna,“ en sonur hans hafi verið Játvarður „faðir Aðalsteins ins sigrsæla, fóstur Hákonar ins góða.“⁷⁶ Síðan segir frá ófriði sem Aðalsteinn átti í við aðra konunga á Bretlandseyjum:

En er Aðalsteinn hafði tekit konungdóm, þá hófusk upp til ófriðar þeir hofðingjar, er áðr hofðu látit ríki sín fyrir þeim langfeðgum, þótti nú, sem dælt myndi til at kalla, er ungr konungr réð fyrir ríki; váru þat bæði Bretar ok Skotar ok Írar. En Aðalsteinn konungr safnaði herliði at sér ok gaf mála þeim mönnum öllum, er þat vildu hafa til féfangs sér, bæði útlenzkum ok innlenzkum.⁷⁷

⁷⁶ *Egils saga Skalla-Grímssonar*, 127. Um heimildir Egla fyrir þessu sjá Bjarni Einarsson, *Litterære forudsætninger for Egils saga*, Rit 8 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1975), 234–235.

⁷⁷ *Egils saga Skalla-Grímssonar*, 128.

Síðan segir frá því að Egill Skalla-Grímsson og Þórólfur bróðir hans gengu í lið Aðalsteins. Segir í sögunni að „Aðalsteinn konungr var vel kristinn; hann var kallaður Aðalsteinn inn trúfasti.“⁷⁸ Frá mótstöðumönnum Aðalsteins er sagt að helsti andstæðingur hans hafi verið Ólafur rauður, konungur á Skotlandi, „hann var skozkr at fǫðurkygni, en danskr at móðurkygni ok kominn af ætt Ragnars loðbrókar; hann var ríkr maðr. Skotland var kallat þriðjungur ríkis við England.“⁷⁹ Hér er þeim Ólafi Guðröðarsyni og Constantínusi Skotakonungi slegið saman í einn mann og leggst þar lítið fyrir mann sem var mikill áhrifavaldur á sögu Norðimbraland á 10. öld.⁸⁰ Einnig segir frá því að tveir bræður sem réðu yfir Bretlandi (Wales), Hringur og Aðils, hafi gengið til liðs við Ólaf „og hófðu þeir þá ógrynni liðs“.⁸¹ Þetta gæti verið byggt á eldri heimildum um að konungur Kymra hafi verið meðal andstæðinga Aðalsteins við Brunanburh en annars er sagan um Hring og Aðils eins og hún er sögð í Eglu að mestu leyti nýsmíð.⁸²

Um samherja Aðalsteins segir það helst að hann hafi sett yfir Norðimbraland „jarla tvá; hét annarr Álfgeirr, en annarr Goðrekr; þeir sátu þar til landvarnar, bæði fyrir ágangi Skota ok Dana eða Norðmanna, er mjök herjuðu á landit ok þóttusk eiga tilkall mikit þar til lands, því at á Norðimbralandi vǫru þeir einir menn, ef nǫkkut var til, at danska ætt átti at faðerni eða móðerni, en margir hváirtveggju.“⁸³ Segir frá því að Goðrekr hafi fallið fyrir Skotakonungi en Álfgeir leitað á fund Aðalsteins. Ekki segir nánar frá sveitarhöfðingjum Aðalsteins en þó er tekið fram að

78 Sama stað.

79 Sama rit, 129.

80 Eins og Matthew Townend hefur bent á: „Óláfr’s varied and successful career has been reduced in Old Norse tradition to a single straightforward role as the primary enemy of Athelstan, in a battle which is clearly to be identified with Brunanburh but the site of which is called Vínheiðr in *Egils saga*. In the process of this, all connections with Dublin and York have been forgotten, and he has been reinterpreted as a king of the Scots and given a nickname, *inn rauði*, of unknown origin but presumably meaning ‘red-haired’.“ Matthew Townend, „Whatever happened to York Viking Poetry? Memory, Tradition and the Transmission of Skaldic Verse,“ *Saga-Book* 27 (2003): 48–90, 76.

81 *Egils saga Skalla-Grímssonar*, 130. Um Hring og Aðils segir Matthew Townend: „These are suspicious names; not only are no such figures known from Viking-Age England ... but the names themselves are stock ones for kings with ‘Heroic Age’ affinities.“ Townend, „Whatever happened to York Viking Poetry?“ 78.

82 Sjá Bjarni Einarsson, *Litterære forudsætninger for Egils saga*, 240.

83 *Egils saga Skalla-Grímssonar*, 129.

Íslendingarnir, Egill og Þórólfur, hafi verið í þeim hópi. Er svo nánar sagt frá bardaganum:

Síðan gera þeir sendimann til Óláfs konungs ok finna þat til ørenda, at Aðalsteinn konungr vill hasla honum vøll ok bjóða orrostustað á Vínheiði við Vínuskóga, ok hann vill, at þeir heri eigi á land hans, en sá þeira ráði ríki á Englandi, er sigr fær í orrostu, lagði til viku stef um fund þeira, en sá bíðr annars viku, er fyrr kemr. En þat var þá siðr, þegar konungi var vøllr haslaðr, at hann skyldi eigi herja at skammlausu, fyrr en orrostu væri lokit; gerði Óláfr konungr svá, at hann stöðvaði her sinn ok herjaði ekki ok beið til stefnudags; þá flutti hann her sinn til Vínheiðar.⁸⁴

Aðalsteinn sýnir hér klókindi, tefur fyrir hernaði Ólafs og takmarkar jafnframt skaðann sem hann veldur á Englandi. Úrslitaorustan sem boðað er til er greinilega bardaginn við Brunanburh en nafnið Vínheiði tengist ekki neinum kunnum heimildum.⁸⁵ Virðist það einna helst byggt á dróttkvæði í Egils sögu þar sem kemur fram að Þórólfur hafi fallið við „Vínu“.⁸⁶

Segir svo frá hörðum bardaga þar sem Ólafur konungur, Hringur og Aðils féllu allir og „fekk Aðalsteinn konungr þar allmikinn sigr.“⁸⁷ Ekki er getið um neina forystumenn í liði Aðalsteins aðra en Álfgeir jarl, sem sagt er að hafi flúið úr bardaganum. Er ekki mikið sagt frá eftirmálum orustunnar annað en það sem varðar Egil sjálfan en síðar í sögunni segir frá því að Hákon konungur veitir Agli frið í Noregi vegna fóstura síns, Aðalsteins, „því at ek veit, at Aðalsteinn konungr hefir mikla elsku á þér.“⁸⁸ Þá er endurtekin hefðbundin frásögn úr norrænum konungasögum um „at

84 Sama rit, 131–132.

85 Alfred P. Smyth tengir saman Vínheiði, sem hann vill kalla Vínheiði (sbr. *vin*, „meadow“), og örnefnið Weondun sem nefnt er í ritum Symeons frá Durham. Sjá A. P. Smyth, *Scandinavian York and Dublin II*, (Dublin: Templekieran Press, 1979), 74, 86–86. Sá galli er þó á þeirri kenningu að í handritum er oftara talað um Vínheiði með löngu *i* og þannig kemur það fyrir í lausavísu Egils („Vínu nær of mínum“) sem var að einhverju leyti heimild Egils sögu fyrir staðsetningu bardagans.

86 *Egils saga Skalla-Grímssonar*, 142. Í norrænum fornritum merkir þetta heiti oftast ána Vínu á Bjarmalandi sem er sennilega Dvína hinn nyrðri við Hvítahaf. Sjá Alastair Campbell, *The Battle of Brunanburh* (London: Heinemann, 1938), 74–75; Bjarni Einarsson, *Litterære forudsætninger for Egils saga*, 248–252.

87 *Egils saga Skalla-Grímssonar*, 141.

88 Sama rit, 199.

Aðalsteinn konungr fekk Eiríki til forráða Norðimbraland, en hann skyldi vera landvarnarmaður Aðalsteins konungs fyrir Skotum ok Írum. Aðalsteinn konungr hafði skattgilt undir sik Skotland eptir fall Óláfs konungs, en þó var þat fólk jafnan ótrútt honum.⁸⁹

Líkt og í frásögn Saxo í *Gesta Danorum* eru flestar staðreyndir sem koma fram um Aðalstein konung í Egils sögu á skjön við eldri og traustari heimildir. Frásögnin af lokaorustu hans við Skotakonung er lærður tilbúningur þar sem höfundur sögunnar byggir á vissum grunnstaðreyndum en skáldar svo í eyðurnar að vild. Sumt af því sem farið er rangt með í Egils sögu er þó í samræmi við unglegar enskar heimildir, t.d. þegar sagt er frá því að Skotakonungur hafi fallið í bardaganum en slíka fullyrðingu er einnig að finna í *Gesta regum Anglorum* eftir Vilhjálmi frá Malmesbury.

Enda þótt lítið sé að marka Egils sögu sem heimild um orustuna við Brunanburh er mynd hennar af Aðalsteini að mörgu leyti í samræmi við það sem greina má í enskum sagnaritum, bæði Engilsaxaannálum og yngri sagnaritum Normanna. Aðalsteinn birtist þarna sem sá stórkonungur sem honum er lýst í samtímaheimildum og hann reynist Agli Skalla-Grímssyni vel. Aðalsteinn hinn trúfasti er enginn valdaræningi eins og Aðalsteinn í *Gesta Danorum*. Í Egils sögu er ímynd Aðalsteins sem leiðtoga fyrimenna (*eorla dryhten*) og gefanda hringa (*beorna beahgifa*) endurreist. Ástæðuna fyrir því er að finna í því orðræðusamfélagi þar sem sagan mótaðist og varð til. Ísland 13. aldar er að vissu leyti líkt engilsaxnesku samfélagi 9. og 10. aldar þar sem margir höfðingjar kepptu um völd og ríkjandi gildi gátu því verið svipuð. Í Aðalsteini fundu Íslendingar því kennileiti af öðru tagi en sagnaritarar Noregs- og Danakonunga, djarfan, örlátan og sigursælan höfðingja sem minnti á þá valdamenn sem voru í mestum metum meðal Íslendinga.

Niðurstöður

Aðalsteinn Englandskonungur naut ríkulegs orðspors fyrir þrennt. Í fyrsta lagi var hann fyrsti Englandskonungurinn og gerði jafnframt tilkall til valda á öllum Bretlandseyjum; hann kallaði sig keisara (*basileus*) að rómverskum sið því til staðfestingar. Orustan við Brunanburh festi í sessi orðstír Aðalsteins sem mikils herkonungs og nær endurómur hennar til

89 Sama rit, 176.

Íslendingasagna sem ritaðar voru um 300 árum eftir lát Aðalsteins. Í Egils sögu er sagt frá orustunni á Vínheiði í nokkrum smáatriðum en sú lýsing stangast þó að mestu leyti á við eldri og áreiðanlegri heimildir. Engu að síður sýnir sú lýsing að minning Aðalsteins sem öflugs stórkonungs lifði góðu lífi meðal Íslendinga á 13. öld og hafði merkingu innan íslensks orðræðusamfélags á þeim tíma.

Jafnframt fór orð af Aðalsteini sem kristilegum konungi. Hann var ókvæntur og átti ekki launbörn; eflaust hafa samtíðarmenn litið á hann sem eins konar munk. Eftir innrás Normanna fóru enn þá sögur af Aðalsteini sem velgjörðarmanni klaustra um allt England, ekki síst klaustursins í Malmesbury þar sem hann var grafinn. Sú mynd af Aðalsteini endurspeglar einnig í norrænum fornritum þar sem segir að Hákon góði hafi verið undir áhrifum frá kristnum fóstura sínum. Hið sögulega minni sem þar birtist snýst um andstæður hins kristna heims og hins heiðna, en samskipti Noregskonunga við Aðalstein eru misheppnaðar tilraunir til að brúa það bil áður en kristni varð ríkjandi í Noregi.

Á meginlandi Evrópu fóru sögur af Aðalsteini sem fóstura konunga á meginlandinu. Elsta sagan og sú áreiðanlegasta fjallar um Loðvík Frakkakonung, systurson Aðalsteins, sem ólst upp við hirð Englandskonungs. Tæpri öld síðar var einnig færð á bókfell saga af fósturi Bretónahertoga hjá Aðalsteini. Í lok 12. aldar urðu svo til rit þar sem getið var um þriðja Aðalsteinsfóstrann, Hákon Haraldsson Noregskonung. Líkt og hinir tveir var hann sagður hafa verið kallaður heim til að taka við ríki með ráði fóstura síns. Ekki er ljóst hvaðan norrænir konungasagnaritarar höfðu heimildir sínar um Aðalstein en sögur um hann höfðu verið í umferð á Englandi og á meginlandinu í ríflega tvær aldir áður en Aðalsteinn skýtur upp kollinum í sögum um Noregs- og Danakonunga sem ritaðar voru á latínu. Sumt af því sem segir um hann þar er greinilega lærður tilbúningur, þar sem því ber ekki saman við eldri og traustari heimildir. Annað sem sagt er um Aðalstein, s.s. sagan af Hákonu Aðalsteinsfóstra, er efni sem ekki er að finna í eldri heimildum en verður hvorki sannað né afsannað. Tilgangurinn er hins vegar greinilegur; Aðalsteinn var þekkt kennileiti sem hægt var að nota til að draga upp þá mynd af samfélagi 10. aldar sem hentaði sagnarituum Noregs- og Danakonunga. Ímynd Aðalsteins sem kristins stórkonungs sem fósturaði konungssyni víða að úr Evrópu varðveittist í norrænum konungasögum enda var álitid að honum hefði tekist býsna vel til.

HEIMILDIR

FRUMHEIMILDIR

- Aelred of Rievaulx. *The Historical Works*. Útg. Marsha L. Dutton. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications, 2005.
- The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 3 MS A*. Útg. Janet Bately. Cambridge: Brewer, 1986.
- The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 4 MS B*. Útg. Simon Taylor. Cambridge: Brewer, 1983.
- The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 5 MS C*. Útg. Katherine O'Brien O'Keefe. Cambridge: Brewer, 2001.
- The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 6 MS D*. Útg. G. P. Cubbin. Cambridge: Brewer, 1996.
- The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 7 MS E*. Útg. Susan Irvine. Cambridge: Brewer, 2002.
- The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition. 8 MS F*. Útg. Peter Baker. Cambridge: Brewer, 2000.
- Les Annales de Flodoard*. Útg. Philippe Lauer. Collection des textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire 39. Paris: Picard, 1905.
- The Annals of Ulster (to A.D. 1131)*. Útg. Seán Mac Airt og Gearóid Mac Niocaill. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1983.
- Ágrip af Nóregskonunga sögum. Fagrskinna – Nóregs konunga tal*. Útg. Bjarni Einarsson. Íslensk fornrit XXIX. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1985.
- The Chronicle of John of Worcester*. 3 bindi. Útg. R. R. Darlington og P. McGurk. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- La Chronique de Nantes*. Útg. René Merlet. Paris: Picard, 1896.
- De moribus et actis primorum Normanniæ ducum auctore Dudone Sancti Quintini decano*. Útg. Jules Lair. Caen: F. Le Blanc-Hardel, 1865.
- Egils saga Skalla-Grimssonar*. Útg. Sigurður Nordal. Íslensk fornrit II. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1933.
- Hauksbók*. Útg. Finnur Jónsson og Eiríkur Jónsson. Kaupmannahöfn: Thieles Bogtrykkeri, 1892–1896.
- Heimskringla I*. Útg. Bjarni Aðalbjarnarson. Íslensk fornrit XXVI. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1941.
- Heimskringla III*. Útg. Bjarni Aðalbjarnarson. Íslensk fornrit XXVIII. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1951.
- Henry, Archdeacon of Huntingdon. *Historia Anglorum*. Útg. Diana E. Greenway. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Hrosvithae Opera*. Útg. Paulus de Winterfeld. Berlín: Weidmann, 1902.
- Íslendingabók, Landnámabók*. Útg. Jakob Benediktsson. Íslensk fornrit I. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968.

- Morkinskinna* I. Útg. Ármann Jakobsson og Þórður Ingi Guðjónsson. Íslenzk fornrit XXIII. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2011.
- Monumenta Germaniae Historica* 4. Útg. Martina Stratmann. Hannover: Hahn, 1998.
- Monumenta historica Norvegiæ latine conscripta. Latinske kildeskrifter til Norges historie i middelalderen.* Útg. Gustav Storm. Kristiania: A. W. Brøgger, 1880.
- Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit.* 2. útg. Útg. Albert Bauer og Reinhold Rau. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977.
- Saxo Grammaticus. *Gesta Danorum – Danmarkshistorien.* 2 bindi. Útg. Karsten Friis-Jensen og Peter Zeeberg. Kaupmannahöfn: Det Danske Sprog og Litteraturselskab & Gads Forlag, 2005.
- Symeon of Durham. *Libellus de exordio.* Útg. David Rollason. Oxford: Clarendon Press, 2000.

FRÆÐIRIT

- Assmann, Jan. „Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität.“ *Kultur und Gedächtnis*, ritstj. Jan Assmann og Tonio Hölscher. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988, 9–19.
- Bagge, Sverre. „Theodoricus Monachus – Clerical Historiography in Twelfth-century Norway.“ *Scandinavian Journal of History* 14 (1989): 113–133.
- Bjarni Einarsson. *Litterære forudsætninger for Egils saga.* Rit 8. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1975.
- Campbell, Alastair. *The Battle of Brunanburh.* London: Heinemann, 1938.
- Crawford, Barbara E. *Scandinavian Scotland.* Leicester: Leicester University, 1987.
- Downham, Clare. „Eric Bloodaxe – axed? The Mystery of the Last Viking King of York.“ *Mediaeval Scandinavia* 14 (2004): 51–77.
- Dumville, David N. *Wessex and England from Alfred to Edgar. Six Essays on Political, Cultural, and Ecclesiastical Revival.* Woodbridge: The Boydell Press, 1992.
- Foot, Sarah. *Æthelstan. The First King of England.* New Haven og London: Yale University Press, 2011.
- Foucault, Michel. „Skipan orðræðunnar.“ Þýð. Gunnar Harðarson. *Spor í bókmenntafræði 20. aldar frá Shklovskij til Foucault*, ritstj. Garðar Baldvinsson, Kristín Birgisdóttir og Kristín Viðarsdóttir. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, 1991, 191–226.
- Hanssen, Jens S. Th. „Theodoricus Monachus and European Literature.“ *Symbolae Osloensis* 27 (1949): 70–127.
- Keynes, Simon. „Register of the Charters of King Æthelstan.“ Toller Lecture 2001 (ópr.).
- Lapidge, Michael. „Some Latin poems as evidence for the reign of Athelstan.“ *Anglo-Saxon England* 9 (1981): 61–98.

- Livingston, Michael. *The Battle of Brunanburh. A Casebook*. Exeter: University of Exeter Press, 2011.
- Ó Corráin, Donnchadh. „Vikings in Ireland and Scotland in the Ninth Century.“ *Peritia* 12 (1998): 296–339.
- Ranke, Leopold. *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*. Leipzig: Reimer, 1824.
- Sawyer, Peter H. *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*. London: Royal Historical Society, 1968.
- Smith, Angela Marion. „King Æthelstan in the English, Continental and Scandinavian Traditions of the Tenth to the Thirteenth Centuries.“ Doktorsritgerð, University of Leeds, 2014.
- Smyth, Alfred P. *Scandinavian York and Dublin II*. Dublin: Templekieran Press, 1979.
- Sverrir Jakobsson. „„Erindringen om en mægtig Personlighed“: Den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hårfagre i et kildekritisk perspektiv.“ *Historisk tidsskrift* 81 (2002): 213–230.
- . „Óþekkti konungurinn. Sagnir um Harald hárfagra.“ *Ný saga* 11 (1999): 38–53.
- Townend, Matthew. „Whatever happened to York Viking Poetry? Memory, Tradition and the Transmission of Skaldic Verse.“ *Saga-Book* 27 (2003): 48–90.
- Vansina, Jan. *Oral Tradition as History*. Oxford: James Currey, 1985.
- Walker, Simon. „A Context for ‘Brunanburh’?“ *Warriors and Churchmen in the High Middle Ages*, ritstj. Timothy Reuter. London: Hambledon Press, 1992, 21–39.
- Wolf, Alex. „Eric Bloodaxe revisited.“ *Northern History* 34 (1998): 189–193.
- . *From Pictland to Alba 789–1070*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

ÁGRIP

Kennileiti sjálfsmýndar: Miðaldaorðræðan um Aðalstein Englandskonung

Lykilorð: Konungasögur, Engilsaxar, England, menningarlegt minni, sjálfsmýnd

Aðalsteinn (Æþelstan) Englandskonungur (r. 924–939) kemur víða við sögu í norrænum fornritum og í Fagurskinnu og Heimskringlu segir frá því að hann hafi fósttrað Hákon, son Haralds konungs hárfagra. Þá kemur Aðalsteinn við Egils sögu Skallagrímssonar en þar segir frá orustunni við Vínheiði sem Aðalsteinn átti við Ólaf Skotakonung. Hér er vitnisburður hinna norrænu sagna borinn saman við aðrar heimildir um þennan Englandskonung. Aðalsteinn er nú talinn fyrsti Englandskonungurinn og hann gerði jafnframt tilkall til valda á öllum Bretlandseyjum. Orustan við Brunanburh festi í sessi orðstír Aðalsteins sem

mikils herkonungs og nær endurómur hennar til Íslendingasagna sem ritaðar voru um 300 árum eftir lát Aðalsteins. Jafnframt fór orð af Aðalsteini sem kristilegum konungi og endurspeglast sú mynd í norrænum fornritum þar sem segir að Hákon góði hafi verið undir áhrifum frá kristnum fóstura sínum. Á meginlandi Evrópu fóru sögur af Aðalsteini sem fóstura konunga á meginlandinu og höfðu slíkar sögur um hann verið í umferð í ríflega tvær aldir áður en Aðalsteinn skýtur upp kollinum í sögum um Noregs- og Danakonunga sem ritaðar voru á latínu. Sumt af því sem segir um hann þar er greinilega lærður tilbúningur en annað er efni sem ekki er að finna í eldri heimildum en verður hvorki sannað né afsannað. En Aðalsteinn var þekkt kennileiti sem hægt var að nota til að draga upp þá mynd af samfélagi 10. aldar sem hentaði sagnariturnum Noregs- og Danakonunga.

SUMMARY

A Marker of Identity: The Medieval Discourse on King Æthelstan of England

Keywords: Kings' sagas, Anglo-Saxon, England, Cultural memory, Identity

The English king Athelstan/Æthelstan (r. 924-939) is mentioned in several Old Norse-Icelandic texts. In *Fagrskinna* and *Heimskringla* he makes an appearance as the foster father of Hákon, the son of King Haraldur Fairhair. Æthelstan also appears in *Egils saga Skallagrímsonar* in the narration of the Battle of Brunanburh between Æthelstan and the Scottish King. In this article accounts in Old Norse-Icelandic are placed in the context of an earlier tradition about this Anglo-Saxon king. Æthelstan is now considered the first medieval king of England. He also made claims to rule all of the British Isles. The Battle of Brunanburh secured Æthelstan's reputation as a great warrior king. Echoes of it appear in Icelandic narratives composed 300 years after Æthelstan's death. Æthelstan also had a reputation as a Christian king, and this image is reflected in Old Norse-Icelandic sources, which indicate that Hákon supported Christianity under the influence of his Christian foster father King Æthelstan. Stories of Æthelstan as a foster father of kings circulated on the continent for over two centuries before Æthelstan makes an appearance in sagas about Danish and Norwegian kings written in Latin. Some of what is said about him there is clearly learned fabrication, but other material is not found in earlier sources and is not possible to either prove or disprove. Æthelstan was a well-known marker, whom writers of the Kings' sagas could use to evoke an image of tenth-century society that suited their purposes.

Sverrir Jakobsson
Prófessor í miðaldasögu
Háskóli Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
ÍS-101 Reykjavík
sverrirj@hi.is

